BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1891

VOLUM PRIMER

BARCELONA.— 1891

IMPREMPTA DE HENRICH Y COMP.ª EN COMANDITA

SUCCESSORS DE N. RAMIREZ Y COMP.ª

Passatge d'Escudellers, 4.

TAULA

Secció Oficial

Anuncis oficials; p. 1.
Socis entrats; p. 4, 97 y 161.
Donatius per á la biblioteca; página 4, 97 y 161.

Secció d' Excursions

Castell de la Roca del Vallès, per D. Francesch Carreras y Candi; p. 7, 125 y 174.
De Gavá á Begas. Excursió entomològica, per D. Miquel Cuni y Martorell; p. 19 y 108.
Una ascensió del Rey En Pere III d' Aragó, «Lo Gran», al Canigó, per D. Ramon Arabia y Solanas; p. 46.
Hidrografía de la part de la Conca del Ter, compresa entre la unió del Fresser ab lo Ter (Ripoll) y la desembocadura del Gés (Sant Feliu de Torelló), per D. Cels Gòmis; página 68.
Excursió colectiva á Centellas Sauva, Negra, Castellcir, Sant Quirze de Safaja, y per Sant Feliu de Codines á Caldes de Montbuy, per D. Arthur Osona; página 99.
Excursió á las serras situadas al Oest del «Plá de Barcelona», (Gavá, Brugués, Aramprunyá, Begas, Ordal, Sant Pons, Corbera y Molins de Rey), per Don Joseph Castellanos; p. 54.
Excursió pirenáica. De Prats de Molló á Nuria, per D. Francisco de S. Maspons y Labrós; página 113.
Coves d' Ordal, per D. Bonaventura Renter; p. 88.
Excursions per la Costa de Ponent y Panadés, per D. Joseph Castellanos; p. 166.

Secció Geográfica

Noticia geográfica del Orient, segons en Muntaner, per Don Antoni Rubió y Luch; p. 139 y 223.
Observacions meteorològicas en Sta. Fè de Montseny (1,134 m.); página 90.

Secció Arqueològica

Estudi d' arqueologia arquitectònica sobre lo sepulcre romá de Fabara, anomenat «La casa dels Moros», per los senyors D. Cassimir Brugués y Escuder y D. Joseph Puig y Cadafalch; página 188.
La capella de Sta. Llucia, per D. Macari Golferichs y Losada; página 215.

Secció Folk-Lòrica

Algunas consideracions sobre la musica popular Catalana, per D. Jascinto E. Tort y Daniel; página 81 y 148.

Secció Noticiosa

Conferencias; p. 236.
Novas; página 92, 156, y 243.

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY I — JANER-JUNY 1891 — N.º 1.ER

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: Pels socis residents, per semestre una pesseta, per any, duas pessetas; pels socis delegats (pagant per anyadas, á la bestreta), quatre pessetas; pel públich (idem), cinch pessetas. Los números solts y els tomos de anys passats ab aument de preu.

PUNTS DE SUSCRIPCIÓ: en Barcelona, local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (Paradís, 10, 2.on), y llibreteria de N'Álvar Verdaguer (Rambla del Mitj, 5).

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de Paradís, 10, segon pis.

SALUTACIÓ Á LA PREMPSA

LO BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, hereu y continuador dels publicats respectivament per las duas Societats excursionistas barceloninas la *Associació catalanista d'excursions científicas* y la *Associació d'excursions catalana*, al aparèxer avuy per primera vegada en lo estadi de la prempsa, considera com á son principal y primer deber endreçar una coral salutació á tots los seus companys en lo periodisme, y principalment á la prempsa catalana, que parla la llengua que nosaltres parlam, cada día per cert més nombrosa y animada de patriòtich esperit. En llurs consells y elogis esperam trobar un poderós estímul; en llur ajuda, nostra principal força; y en lo aument de nostras mútuas relacions de germanor y en la estima que 'ns dispensen, nostra més preuada recompensa. Venim á pendre part en la actual creuada catalana en lo pacífich terreno de *folklore* y de las

ciencias naturals, históricas y geográficas, apartats del camp de las brillants qüestions políticas, mes no per axò indiferents á quant se referesca al millorament, en tots sentits y condicions, de aquesta terra que tant estimam. Recomanem donchs á nostres estimats companys de periodisme que, fentse cárrech de las dificultats de la tasca que ab tanta constancia com bona voluntat continuam, nos ajuden á durla á terme y suplescan ab llur benevolença lo migrat dels nostres esforços y resultats.

SECCIÓ OFICIAL

En virtut de la autorisació que la majoría de socis otorgaren als Srs. D. Francesch Ubach y Vinyeta y don Francisco de S. Maspons y Labrós, presidents respectivament de la *Associació catalanista d' excursions científicas* y de la *Associació d' excursions catalana* pera la fusió de abduas Societats, aquesta surti á cap, donant lloch á una nova Associació, que prosseguint los mateixos ideals y propòsits de las extingidas, se nomena CENTRE EXCURSIONISTA. Los dignissims presidents damunt dits, feta la fusió, donarenne compte á llurs respectivas Associacions en sessió general convocada en 20 de Febrer per la *Catalanista* y en 22 del propi mes per la *Catalana*.

Lo CENTRE EXCURSIONISTA se regi per una Junta Directiva interina formada del president y vuyt vocals, quatre de cada una de las Associacions fusionadas, axí composta:

D. Arthur Pedrals y Moliné, President.
» Simon Alsina y Clós.
» Arthur Bofill y Poch.
» Antoni Bulbena y Tusell.
» Miquel Cuní y Martorell.
» Francesch Carreras y Candi.
» Joseph Roig y Puñed.
» Ferran de Sagarra y de Siscar.
» Jascinto E. Tort y Daniel.

Posteriorment y degudament convocats tots los socis en Junta General pera procehir á la proclamació de Junta Directiva efectiva, una numerosa representació assistí la nit del 7 d' Abril en el local del CENTRE, restant triumfant la següent candidatura:

PRESIDENT.....	D.	Antoni Rubió y Lluch.
VIS-PRESIDENT.	»	Arthur Pedrals y Moliné.
TRESORER.....	»	Joan Cardona y Vert.
VOCALS.....	»	Ignasi Ferrer y Carrió.
	»	Pere Clapés y Trabal.
	»	Cayo Cardellach.
	»	Joseph Castellanos.
	»	Jaume Balaguer y Merino.
	»	Rafel Calvet y Patxot.
SECRETARI 1.ER	»	Marsal Ambrós y Ortiz.
IDEM 2.ON	»	Lluis Tintoré y Mercader.

que fou unánimament acceptada. Además en la propia sessió s'acordá per majoria afegir lo calificatiu DE CATALUNYA al títol de la Societat resultant de la fusió, donantse per definitivament constituida sots lo nom de CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

COMISSIÓ DE PUBLICACIONS

D. Antoni Bulbena y Tusell.
» Jascinto E. Tort y Daniel.
» Francesch Carreras y Candi.
» Arthur Bofill.
» Joan Cardona y Vert.
» Macari Golferichs y Losada.

Lo local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA está situat en lo carrer de Paradis, 10, 2.on; y las horas en que está obert son: de 11 á 1 del matí y de 8 á 11 del vespre.

SOCIS ENTRATS

DEL 1.ER DE FEBRER FINS AL 31 DE MAIG

D. Joan Castellvell y Casanovas.
» Andreu Bonaplata.
» Manel Vehrle.
» Joseph Rogent y Pedrosa.
» Francesch J. de Despujol y de Chaves.
» Joaquim Soler y Batlle.
» Joseph de Ros y de Llanza, Pbre.
» Enrich Sagnier y Vilavecchia.
» Leopoldo Sagnier y Vilavecchia
» Ignasi Vivó y Valentí.
» Magí Sandiumenje.
» Eloy Molner Climent.
» Geroni Estrany y Lacerna
» Conrat Vila y Costa.
» Gumersindo Cosso.
» Joan Anet y Mallol.
» Venanci Camprodon.
» Eugeni de Vandrey y Oscanyan.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

Per D. Joseph Baltá: *Observaciones efectuadas durante el año 1890 en la Estación Meteorológica de Villafranca del Panadés,* per lo propi donador. Vilafranca, 1891.

Per D. Joseph Reig y Vilardell: Dos quaderns de sa obra *Monografías de Catalunya. Lletra B.* Barcelona, 1891.

Per D. Otoniel Pacheco: *Directorio de la ciudad de San José con un folleto sobre inmigración*, per John Schoeder. *Geografía de Costa-Rica*, per Francisco Montero Barrantes. *Estudios penitenciarios. Informe presentado al Gobierno de Costa-Rica,* per Octavi Beecher.

Per la Societat geográfica croata: *Popis Arkeoologickoga Odjela Nar. Zem. Muzeja U. Zagrebu*, per S. L. Jubic.

Per la «Lliga Regional de Manresa»: *Calendari catalá pera l'any 1891.*

Per D. Emili Roure: *Memoria sobre las Compañias mercantiles de España*, per lo propi donador. Barcelona, 1891.

Per D. Cels Gòmis: *Botánica popular*, per lo propi donador. Barcelona, 1891.

Per lo Excm. Sr. D. Agustí Urgellés de Tovar: Un exemplar de *Ressenya complerta de la festa de la medalla conmemorativa del premi concedit á Frederich Soler per son drama «Batalla de Reynas»*. Barcelona, 1889.

Per lo Secretari de la Universitat de Coimbra: *Annuario da Universidade de Coimbra*. Coimbra, 1891.

Per la «Asociación de Arquitectos de Cataluña»: *Lista de los individuos que la componen, 1891.*

Per lo «Foment del Treball Nacional»: *La Cuestión Cubana*. Barcelona, 1890.

Per la «Société Ramond»: Tres exemplars de *Observations Météorologiques faites à la Station Plantade, 1878, 1879 et 1880.*

Per Le Compte de Saint-Saud: *Pyrenées Centrales Espagnoles*, per lo propi donador. Toulouse, 1891.

Per D. Lluis Millet: *Catalanescas pera piano*, per lo propi donador.

Per D. Arthur Osona: Tres Apèndices. *Apéndice de Collsacabra y la Magdalena. Del Fluviá al Ter. Apéndice del Vallés superior. Apéndice de la Guia de la Costa de Llevant.*

Per l' Institut Meteorològich Nacional: *Apuntaciones sobre el clima y geografia de la República de Costa-Rica. Observaciones efectuadas en el año de 1889*, per H. Pittier. San José de Costa-Rica 1890. Y *La Flora de Costa-Rica*, per lo Dr. H. Polakowsky. San José de Costa-Rica, 1891.

Per lo President del «Appalachian Mountain Club»: *Register of the Appalachian Mountain Club, for 1891.* Boston.

Per Mossen Gayetá Soler, Pbre.: *Badalona. Monografía his'órich-arqueológica*. Barcelona, 1890.

Per D. Celestí Aguilar, delegat á Breda: *Capitols del Ge-*

neral del Principat de Catalunya. Any 1702. Kais Koningl. Geographischen gessellschaft in Wien, per la «Societat Geográfica de Viena».

Per lo President del Institut Meteorològich Nacional: *La Flora de Costa-Rica* y *Apuntaciones sobre el clima y geografía de la República de Costa-Rica*. San José de Costa-Rica, 1890.

Per D. Ferran de Sagarra: *Discurs llegit en lo Certamen Catalanista de la Joventut Católica de Barcelona*. Barcelona, 1891.

Pel «Banch Vitalici de Catalunya»: *Memoria y cuentas leidas en la Junta General celebrada el 1.º Junio de 1891*. Barcelona, 1891.

Per D. Ildefons Igual, delegat á Olot: *Una caixa de fòssils, y altres objectes*.

Per la «Societat Geográfica Romana»: *Dictionar Geografic al Judetuli.i Vlasca*. Bucuresti, 1891.

SECCIÓ D' EXCURSIONS

CASTELL DE LA ROCA DEL VALLÈS

Dels castells dits de La Roca

PODEM citar quinze castells á Catalunya y Rosselló, que al nomenarse de *la Roca* expressavan la qualitat especial del terrer hont foren edificats, sens perjudici de que eix nombre vinga aumentat pel d' alguns altres castells dels que no n' hajam adquirit noticia. Y són los següents:

Lo castell de *la Roca del Vallès*, en la antigua vicaría del Vallès.

Lo castell ó torra de *la Roca*, devers Gavá y Castelldefels, dins lo terme del castell d'Aramprunyá ó Eraprunyá.

Lo castell de *la Roca de Babores*, depenjant del castell de la Guardia, en la vicaría de Vich.

Lo castell de *la Roca de la Regayada*, que no tenim prou definit si radicá en lo comtat d'Ausona ó en la regió Bergadana [1].

Lo castell de *Sant Martí ça Roca*, ó *de la Roca*, en la vicaría de Vilafranca del Panadés.

[1] Parla d' ell lo document nombre 1,224 dels del rey Jaume II (Arxiu general de la Corona d' Aragó).

Lo castell de *la Roca de Sau*, en las Guillerías, comtat d' Ausona.

Lo castell de *la Roca de Castelló*, en lo vescomtat de Bas.

Lo castell de *la Roca*, en la vicaría de Pallars.

Lo castell de *la Roca d' Aguilar*, en lo vescomtat de Castellbò.

Lo castell de *la Roca*, en lo Rosselló.

Lo castell de *la Roca*, dins lo terme del d' Èvol, en lo vescomtat d' Èvol, en Conflent [1].

Lo castell de *la Roca*, que en 1240 se conexía també ab lo nom de *Castell-vell*, si bé no sabem quin era dels varis castells catalans anomenats *Vells* [2].

Lo castell de *la Roca de Canalda*, que tampoch sabem ahont radicá, per molt que 'ns sembla estava devers lo Bergadá [3].

Lo castell de *la Roca de la Palanca*, en la vicaría de Berga. Comunament ve anomenat en las escripturas, *Ruppis de Pelenchano*. Pot donar lloch á confusió la circunstancia d' escriures en algunes altres, *Roche de Spelunche* [4].

La torra y casa senyorial de *la Roca*, en lo terme del castell de Stella (Gerona).

Y á més, lo poble *ça Roca*, en la vicaría de Lleyda, y molts altres castells hont tal paraula hi entra com á component del nom, com son los de *Roca-Mora*, *Roca-laura*, *Roca-bruna*, *Roca-corba*, *Roca-fort*, *Roca-mur*, *Roca-crespa*, *Roca-berti*, etc.

Orígen del castell de La Roca del Vallès

Lo castell de *la Roca del Vallès*, emplassat en lo extrem oriental d' aquesta regió catalana, tocant á la Marina,

[1] Pere III d' Aragó lo doná á Berenguer d' Entença en 1346.

[2] Lo trovém mentat en lo document nombre 813 dels del rey Jaume I (Arx. gen. Cor. Ar.) ab estas paraulas: *et (castro) de Ruppe que dicitur Castrum Vetus, cum fortitudine quam Pontius de Guardia ibi hedifficavit.*

[3] Dona lloch á nostra suposició, que l' pergamí del any 1264 (nombre 1,793 de Jaume I. Arx. gen. Cor. Ar.) que 'ns en parla, ve autorisat per un notari de Berga.

[4] Vegis, en apoyo de nostra tésis, los pergamins nombres 1,863 y 1,684 de Jaume I, corresponents als anys 1266 y 1261 (Arx. gen. Cor. Ar.).

hont radicava part de son terme jurisdiccional, estava, en la Edat Mitjana, entre los castells de Bell-lloch, del Far, Dosrius, Sant Vicens ó Burriach, Montornés, Palauhet y la vila de Granollers.

Son naxement se perd en la foscor del temps. Edificat en una altura damunt la carretera construida durant la dominació romana, á fi d' unir la vía de la costa, per Granollers, ab la del interior, alguns de nostres historiadors [1] són de parer que en La Roca hi hagué un *pretorium* ó fortalesa, induptablement en lo lloch ocupat per las actuals runas del castell. Nosaltres opinem com Aulestia y Pijoan [2], ço es, que essent en un principi construcció romana, sofrí *las modificacions per que passáren la major part dels edificis militars de Catalunya, fins á venir á parar á l' estat de castell feudal en la edat mitjana.*

Lo primer document histórich pervingut de la Roca es la curiosa acta de consagració de sa esglesia parroquial de Sant Sadurní, del any 931. Com que la crehem inédita, la traslladarem entegre faelment copiada de son original de la època [3].

Acta de consagració de Sant Sadurní de La Roca

Anno incarnacionis domini nostri iesu christi DCCCCXXXI indicione V, Era DCCCCLXX. Veniens venerabilis vir Teudericus sancte barchinonensis Ecclesie presul ad dedicandum domum sancti saturnini qui est situs in comitatu barchinonense in vallense in loco nuncupatur rocha. Ob deprecacione religiosissimam hemmone abbatissa seut parroquitanus locullius commanentibus his nominibus Eldericus, petur, aurucius, elpericus, recaredus, recosindus clericus, bella, simplicia, vviliada, savericus, ophilus, galindus, adala, ariulfus, tudia, romaricus, vvimara, elascius, gumila, llempetrus, sisoigia femina, nevalendus, tortora, gildimirus, Primitus

[1] Marca, Feliu de la Peña, Balaguer, etc. Vejis las *Memorias de la Associació Catalanista d' Excursions Científicas*, volum II, 1878, página 73.

[2] En lo volum II de las referidas Memorias, *Excursió á Santa Agnés de Malanyanes y La Roca.*

[3] Arxiu General de la Corona d' Aragó, pergamí nombre 14 del comte Sunyer.

enim pro amorem Dei vel veneracionem sanctarum reliquiarum, et propter remedium animarum nostrarum, offerimus vel donamus ad diem dedicacionis domum sancti saturnini vel ad supra nominatum pontificem domdo teuderico episcopo ex nostra facultate, de nostro propio, id est ego emmo misericordia dei abbatissa dono ad predicta domo sancti saturnini, de ministerio ecclesiastico, alba I, planeta I, linia cum sirico, sacra, stola et sanone et amitto et calice cum patera, et facistergio I, siricio, misale et leccionario et antifonario in codicem unum, et pasalterio I. Et ego aldaricus dono ibi terra mea qui est in terminio de villacorti, et infrontat ipsa terra de parte circii in terra amilia, et de oriente in rivo mugente, et de meridie in terra godrigilde, et occidente in strada publica; et ego petrus et aurucius frater meus similiter donamus ad predicto domum terra nostra modiatas I et alia de vinea qui est in iam dicto terminio de villa rocha. Et ipsa terra afrontat, de parte circi in terra tudia femina, et de occidente in terra vvimarane et eres suos, et de meridie in terra de nos donatores, et de occidente in terra ansulfo presbitero; et ipsa vinea afrontat de parte circi in vinea elasio, et de oriente in terra de nos donatores, et de meridie in vinea richilo femina, et de occidente in vinea nos donatores; et ego elpericus cum fratres et sorores meos donamus ad predicto domum vinea nostra propria qui est in terminio de villa gausago: et infrontat de parte circi in vinea vviliemundo vel suos eredes, et de oriente in vinea galindo vel eredes suos, et de meridie similiter et occidente in strada: infra istas afrontaciones ipsa mediatate de ipsa vinea ab integrum. Et ego wiliado dono ibi de vinea modiatata I qui est in terminio gausago et infrontat de parte circi in terra erema, et oriente in vinea argirico vel eredes suos, et de meridie in terra daniol vel eredes suos, et de occidente in vinea dadilde; et ego saivaricus dono ad iam dicto domo terra mea propria subreganea, et est in villa rocha. Et afrontat de parte circi in terra petro, et de oriente in terra de me donatore, et de meridie in terra elderico, et de occidente in terra todaleco; et ego galindo dono ibidem terra mea modiatas II qui est in terminio gausago; et afrontat de parte circi in orto parapario et eredes suos, et de oriente in terra

ennegone, et de meridie in terra quintilone femina et eredes suos, et de occidente in terra vel v. de bellello; et ego romaricus dono ad predicto domo quarterata I de vinea qui est in gausago, et afrontat de circi in torrente, et de oriente in vinea de dadilde femina, et de meridie in vinea dadilde, et de occidente in vinea passarella femina. Et ego adala dono ad predicto domo vinea mea qui est in terminio villa amorozo et afrontat ipsa vinea de parte circi in vinea sesovia, et de meridie in monte eremo, et de meridie in vinea sungefredo, et occidente in vinea vvimara; et ego ariulfus dono ad predicto domum terra vinea mea qui afrontat de parte circi in vinea gontarie, et de meridie similiter, et de occidente similiter, et est ipsa terra in villa rocha; et gotodia dono ibi terra mea qui est prope ipso domum: afrontat de parte circi in terra eudesinda femina, et de alias omnesque partes in via; dono de ipsa terra modiatate ab intecrum. Et ego vvimare et elasius donamus ad predicto domo terra nostra subreganea qui est in villa rocha, qui afrontat de parte circi in terra sesovia femina, et de orientis in terra, et de meridie in terra in terra danel, de occidente in terra sesovia, et est ipsa terra porcas II; et ego gumila dono ibi vinea mea qui est semodiata I, et afrontat de parte circi in vinea ali, et de oriente in vinea sesenando, et de meridie in strada qui pergit ubique, et de occidente in strada qui pergit ubique; et ego petrus dono ibi vinea mea et est semodiata I, et est in villa ameroz, et afrontat de parte circi in vinea sesovia baldovia feminas, et de orientis in vinea baldovia, et de meridie in vinea sancti saturnini, et de occidente in viam. Et ego deus dedit? dono ibi vinea mea semodiata I et est in villa gausago et afrontat de parte circi in vinea esmerado, et de orientis in agilane, et de meridie in torrente, et de occidente in vinea agilane; et ego novolendus dono ad predicto domo semodiata I de terra et est in villa gausago et afrontat de parte circi in terra alarico vel eredes suos, et de orientis in interra erema, et de meridie in terra de me dotore, et de occidente similiter de me ipso. Et ego sesoia femina dono ad iam dicto domo semodiata I de terra, et est in villa roka, qui afrontat de parte circi in terra savarico, et de orientis in terra audesinda, et de meridie in terra savarico, et de

occiduo in terra de me donatrice. Et ego tortora dono ibi modiata I de terra et est in terminio de villa coiti, et afrontat de parte circi in terra de petro, et de orientis in terra todaleco, et de meridie in terra tidilane, et de occidente in terra gontane. Et ego.... andreus dono ad predicto domo aput tortora supranominata est ipsa terra modiata I, et est in supra dicto terminio, et afrontat de parte circi in terra de petro; et ego luganus dono ibidem dono ibidem quartadas III de vinea aput sororimam sindilo et est in terminio de villa amerioz, et afrontat de parte circi in eremo sperandeo, et de oriente in im margine sperandeo, et de meridie in strada et de occidente similiter in via. Et ego ophilus dono ibidem modiatas II de terra qui sunt in terminio de villa ameroz, qui afrontat de parte circi in terra de senior femina, et de orientis in terra sunilo femina, et de meridie in terra sunlo femina, et occidente in terra de me donatore. Hec omnia superius nominata nos omnes supradicti donamus vel offerimus sancti saturnini pontifices vel christi martiris per amore celestis patrie vel timore oribili geenne, ut sacerdotes vel ministro ipsius eclesie deo ibidem servientes, una cum consensu proprii episcopi, suis iuris retineant sedem quod canonica iubet autoritas. Et ego teudericus episcopus consecro hanc ecclesiam in honore sancti saturnini, et dono atque concedo ibidem decimas et primicias vel oblaciones de villas vel vilariunculos, hi sunt rocha usque in ipsos caldarios et vadit per malinanicos, et pervenit in gausago, et vadit per ipsos bancelles, et pergit a serra de amelia, deinde pergit per ipsa serra et vadit a cabannas et pervenit usque in cellicos, et descendit per ipsa serra et venit ad ipso castello de palaciolo et pervenit usque in rivo mugente, et pergit per ipsa strada usque ad ipso campo de ophilone que comparavit de urierico sive ad ipsa oliva, vel ad ipso puio et pervenit ad ipsas tapias, et vadit ad valle moscharia usque ad ipso stango usque in ipsa laguna et iungit ad ipsos caldarios. In ea videlice racione concedo ibidem hec omnia quantu recte videtur ibidem pertinere vel canonice possit obtinere. Ut sacerdotes vel ministri huius ecclesie deo ibidem famulantes libentissime meis obediant preceptis vel successoribus meis, et per singulos annos tam ex decimis quam ex

donaria dotis domum sancte crucis vel sancte eulalie martiris qui ibidem quiescit tam me preses quam successoribus meis iubamina adinplere non pigiant. Et per singulos annos redibiciones presolvere non diferant sicut sancta regula iubet canonica autoritas bis in anno concilia celebrent.

Et qui contra hanc dote, vel donacione, vel dote, inracionabiliter temtare voluverit hoc quod repetit vindicare non valeat sed in vinculo componat auri liberas III, et hac dotis vel donacionis in omnibus suam obtinet firmitatem. Facta dote vel donacione IIII nonas iulii anno III qua obiit carlus rex cristiano regnante, regem expectante.

Sig✠num eldericus ✠. petrus ✠. Sig✠num albinus que vocantor ruze ✠. Sig✠num elpericus. Sig✠num recharedus ✠. Recosindus levita ✠. Sig✠num bella. Sig✠num simplicia. Sig✠num vviliadus. Sig✠num savaricus. Sig✠num luganus. Sig✠num sindilo. Sig✠num galindus. Sig✠num adala. Sig✠num ariulfus. Sig✠num tudia. Sig✠num romaricus. Sig✠num vvimara. Sig✠num elasius. Sig✠num gumila. Sig✠num petrus. Sig✠num sesoigia. Sig✠num neolendus. Sig✠num deus dedit. Sig✠num tortora. Sig✠num alexandrio qui hanc dote vel donacione fecimus et testes firmare rogavimus. Gotilo ✠. ✠ Geribertus levita. ✠ Gimera presbiter. ✠ Cixilus presbiter ✠. ✠ ioannes subdiaconus ✠. petronius presbiter ✠. ✠ Graciosus presbiter ✠. ✠ undisclus presbiter ✠.

✠ teudericus episcopus hanc dotem feci ✠. ✠ Maurelinus archipresbiter ✠. ✠ pulcresindus presbiter.

Malanaicus presbiter qui hanc dote vel donacione scripsi et ✠ cum licteris super positas ipsa terra dotodia in verso XIII. CLV et in alio XXVIIII, XVII, et fusas et rasas in verso XXIIII et XXVIII die et anno quod supra.

La esglesia de Sant Sadurní de La Roca, que en lo segle x sería de colació de la Abadessa de Sant Joan, puig que á ella pertanyía, després ho fou de la Seu de Barcelona; més avant, durant la preponderancia del poder feudal, tinguéren sa colació los senyors de La Roca, y per últim, del 1672 fins al segle xix la obtingué la comunitat de Santa María del Mar, de Barcelona.

Petit monastir de Sant Pere

Dins lo terme parroquial de Sant Sadurní existí una capella sots la advocació de St Pere, segons diu lo *Speculum Deccanatus Vallensis*, pág. 494 (arxiu de la Catedral de Barcelona). En ella hi feyan santa vida beatas ó vergens retretas del mon, las quals eran regidas per una priorissa, y segons lo esmentat llibre refereix, subsistia encara en 1340, y diu apar desaparescuda en lo segle següent, tota vegada que las visitas episcopals dels anys 1413 y 1421 ja no parlan més d' ella.

En un quadern de coses assenyalades de la parroquia de Sant Sadurní de La Roca, que guarda Mossen Francisco Soler, Pre., rector que fou de la metexa y delegat del *Centre Excursionista de Catalunya* á Palautordera, s' hi llegeix:

CASA SANTPERE DEL BOSCH.—*Aquesta casa, edificada al cim d' un turonet, dista mitja hora. Segons la tradició popular, fou antigament un petit monestir de les monjes de Sant Pere de les Puelles de Barcelona. Al voltant de la casa se veuhen, efectivament, algunes runes y part de la capella, que per cert era molt petita, ara esfondrada. He visitat algunes vegades dita casa, y ni per la sua estructura, ni per la sua dimensió, no sé veure rastres de cap cenobi del orde benedictí. Jo so de parer que aquella casa y heretat pertenexerien en temps remots al antiquíssim convent de Sant Pere de les Puelles, y que per lo govern y administració de dita heretat hi tindrien algun mosso, com també algunes monjes d' obediencia ó llegues, puix se sap positivament que en lo any 1340 existia la casa y capella vivint en ella cinch Deodatas.*

Novas históricas del castell de La Roca

DEL SEGLE X AL XII

Del segle x provénen las novas que tenim del castell de La Roca. En una donació de terras feta en l' any I de Lluis

Ultramarí [1], çò es, en lo 936, en favor del monastir de Sant Cugat del Vallès, hi trobam lo següent important fragment:

In nomine domini: ego fruianus presbiter et stefanus, donatores sumus ad domum sancti cucuphati cenobii terra quod nos tenemus per causa elemosinaria de condam patroni vel per iuditium quod obligatum tenemus in nostras potestates inseries conditionis ordinante iudice, et est in comitatu barchinonense, in vallense, in terminio de IPSA ROCHA VEL DE CASTRO MORINO; *et afrontat ipsa terra de oriente in terra quod reliquit petroni ad uxori sua aria, et de meridie in terra de filios recemunde, et de occiduo in ipsa strada, et de circi in rio que scurrit de gorgio amrone.*

Per aquesta escriptura se sab altre nom vulgar donat en lo segle X al castell de La Roca, lo de *castro morino*. En ell hi vehem llatinisada la paraula *castell morí*, sinònima de *castell dels moros*, lo qual confirma existir la referida construcció un segle y mitj enrera, com los sarrahins tenian en son poder lo territori del Vallès, ab sas vilas y castells.

Al segle XI pertanyerá una nova sense fetxa, enclouhent al poble de La Roca, entre los que constituian las *franquesas* del Vallès [2]:

In eadem Vicaria Barchinone et Vallensis
Ffranquede in Vallensis in parrochiis videlicet:
Sancti Genesii de ipsa Amindola.
De Garriga.
Sancti Andree de Samaluç
Lerona.
Granollers.
Palaçol.
Cabrera.
Martorelles.
Sancti Stephani de Villanova.

[1] *Cartoral de Sant Cugat*, fol. 377, nombre 1,094. Encara que aquesta escriptura del Cartoral no diga de quin rey Lluis se tracta, com la escriptura numerada 1,093, qui parla de terras á La Roca, está fetxada en anys del rey Lluis, *fill de Carles*, y las escripturas subsegüents són del regnat de Lotari, *fill de Lluis*, crehem se tracta de Lluis Ultramarí, fill de Carles y pare de Lotari, lo qui començá á regnar en França lo 20 de Juny del 936.

[2] *Feudorum Vicariarum Cathalonie*, vol. IV, foli 95.

Ça Rocha.
Malaianicos.
Primiliano.
Et in primo libro foleo CCCLXXXIII est carta cum qua dominus Comes donavit dictas ffranquedas domno Nardo et domno Raymundo guillelmo.

D' axò resulta, que en anys, que ignoram quins serian, tingueren á La Roca, Vilanova y Santa Agnès de Malanyanes, Nardo y Ramon Guillem, á lo que apar en comunitat.

1078.—Pere Costa [1] diu, sens apoyar sa afirmació en cap dato possitiu, que uns cavallers de La Roca, existents en la Edat Mitjana, prengueren son nom patronímich d' aquest castell del Vallès. Los hi atribueix per escut tres campanas ó escachs de plata (que abduas cosas podrian ésser) en camp blau. Y diu que foren de aquest castell Bernat Guillem ça Roca y Ramon Guillem de Montcada, abdos presents en 1078, en lo conveni firmat pels germans Ramon Berenguer II y Berenguer Ramon, comtes de Barcelona. Aquest Ramon Guillem de Montcada podria ésser lo *Raymundo Guillelmo* de qui parla l' anterior document sense fetxa.

1084.—Berenguer Ramon de Montcada, segurament fill de Ramon Guillem de Montcada, entrega en penyora als germans Renart Guillem de La Roca y Bernat Guillem ardiaca, son castell de Vaquerissas, lo terç del de Muntanyola y un alou á Berga. Quedavan exemptas d' empenyo las esglesias de Marata y Palauhet, aleshores en qüestions, y fou en lloch d' ellas (segons crehem deduir del document), que Berenguer Ramon de Montcada donava á Vaquerissas, Muntanyola, etc. Manifesta la escriptura com dits béns empenyats, abdos germans los tenian per meytat, de igual manera que per ells era possehit lo castell de La Roca, tal vegada axí mateix empenyorat pel propi Berenguer Ramon, puix en axò no es esplícita la escriptura. Se llegeix en ella: *Et habeant atque teneant* (abdos germans) *medietatem de ipsis franchedis que pertinent ad predictum castrum, et quod unusquisque ex illis, adiuvet ad*

[1] *Nobiliario Catalán* (M. S. del segle XVIII), foli 33.

alium, predictum castrum de ipsa Rocha, tenere, et habere, atque defendere [1].

Fins á mitjans del segle XIII res nos ha pervingut del castell de La Roca, lo qui seguiria la sort de las Franquesas del Vallès. Sols sabem d' un Bernat de Roca, fill de Ramon, qui á més del castell Toir, possehia un castell de La Roca en l' any 1187. Mes no especifica lo document d' un modo terminant que fos lo del Vallès, si be tampoch afirma lo contrari [2].

La intrèpida Adalaidis, heroina catalana, qui vestida de guerrer, en l' any 1104, partí junt ab altres cavallers envers l' Orient, en la espedició surtida del port de Barcelona, per pendre part en la Creuhada contra 'ls serrahins de Terra Santa, fou filla de La Roca [3]. Era esta matrona insigne viuda y mare de dos fills; axí es que 'l sacrifici de partir á llunyanas terras en aras de la fè seria en ella doble. Adelaidis abans de partir dexá ordonadas las sevas cosas terrenals, com ho demostra lo testament sacramental publicat quatre anys després, en 1408, tal vegada per haver mort en alguna de las terribles batallas lliuradas en la Palestrina durant aquell espay de temps [4]. Lo testament de Adelaidis tal y com nos pervé es lo següent:

Cunctorum noticie manifestare satagimus qualiter azalaidis in exercitum domini sabbaoth iherosolem tendere cupiens iussit atque constituit suarum facultatum omnium in patria sua dimitendarum manumissores suos videlicet berengarium guillelmi, et guillelmi arnalli, et arnalli raimundi, et guillelmi raimundi, precipiens nobis ut si ante ipsam mori contingeret quam aliud testamentum faceret ipsas facultates suas potestative distribueremus hoc modo ab ipsa nobis iniuncta. In primis dimisit alodium suum qui est ad castrum rocha ad filios suos, id est ad guillelmum et raimundum et misit in baiulia deo et sancte crucis et arnallus raimundi avunculo suo, et berengarium guillelmi et guil-

[1] Document nombre 19 de Berenguer Ramon II del arx. cor. Ar.

[2] Document nombre 415 d' Anfós I del arx. cor. Ar.

[3] Balaguer. *Historia de Cataluña*, llib. III, cap. XV, copiantho de Romey, part II, cap. XXVII.

[4] Liber III *Antiquitatum Eccl. Cathed.*, foli 32, nombre 87.

lelmum raimundi. Et si guillelmus filium suum obierit, remansisset ad fratrem suum raimundum, et si raimundus obierit, remansisset ad vunclos suos arnallo raimundi et guillelmi raimundi in vita eorum, et post obitum illorum remansisset ad canonicam sancte crucis; et si deus voluisset illa revertere in ista terra, revertisset ad eam sine nulla inquietudine; et istum alodium est unum mansum cum suis pertinentiis, et linarium unum qui est subtus rego. Hanc igitur ipsius testatio extrema voluntatis ordinationem XIIII kalendas iulii Anno XLIIII regnante philippo rege scripta (1104). Nos petro ervigii et venrelli ipsa testatrix rogata vidimus et audivimus et ipsa firmante confirmante confirmavimus et nunc post obitum eius nos predicti testes jurando juramus super al!are sancti felicis quod est intra ecclesiam de cabrera, in presentia raimundi sacerdotis atque prepositi et arnalli sacerdotis et bernardi ermengaudi clerici et aliorum hominum ibidem assistentium. Actum est hoc XVII kalendas aprilis anno I regni ledoici regis (1108). Sig✠num petrus ervigii. Sig✠num venrelli qui hanc testificationem juratione et confirmatione corroboramus. Sig✠num arnallus raimundi. Sig✠num guillelmus raimundi. Nos sumus manumissores et damus domino deo et iamdicte canonice omnes nostras voces atque directos quod habemus in suprascripta omnia. Sig✠num pere sinfre. Sig✠num raimundi sacerdotis atque prepositi. Nos presentes adfuimus Arnallus predictus sacer qui hoc iuditium scripsit die et anno quo supra.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI.

(Seguirá.)

DE GABA Á BEGAS

EXCURSIÓ ENTOMOLÓGICA

¡Qué bonich es veure reunidas las tres primaveras; la de la vida, la del any y la del dia!

En una matinada del mes de Maig del any 1887, dos joves baixáren diligents per lo passeig de Gracia; atravessáren lo que s' anomena plassa de Catalunya, mes qu' en realitat no se sab lo qu' es, puig té una mica de tot: de jardí, salzereda, grutas y covas ab cascatas y estalactitas; hi ha feras, gegants y nanos; sols hi falta lo principal, que son edificis porticats qu' enllassen la ciutat vella ab la nova: y seguíren tota la Rambla, ab cara alegroya, ágils en lo caminar y enrahonant per las butxacas.

Com era tant dejorn, y ara la gent, en las ciutats, se lleva tart, no trobáren gayres destorbs; alguns cotxes y centrals que s' dirigian á las estacions de ferro-carril y jornalers que, portant en la má un mocador ab l' esmorzar, feyan cap á son treball.

En la Rambla de Sant Joseph, las taulas de las floristas estavan encara sens parar; las portas de las botigas, una qu' altra oberta; los balcons de las casas, tancats y barrats; los carros de verdura comensavan á entrar en lo mercat; algunas donas y xicots, ab un bastonet, remenavan las escombrarías que s' deixan en los racons, buscant un paper ó pellissot. ¿S' atalayáren d' aixó los dos joves que quasi trotant feyan rumbo á l' estació de Vilanova? Ho

dubtém: llur esperit buscava altres horisons, altres espays: camps, prats y boscos; volían aspirar lo flayre de las flors silvestres y nó l' éther de las farmacias; sentir lo cant del merlot y no 'ls crits del noy de Tona.

Hem dit qu' eran dos joves y hem dit mal; l' un ja no ho es, puig té cabells blanchs; mes mentres tinga las camas fortas, se fará l' il·lusió de que sols té trenta anys: té cuidado de no pararse devant lo mirall, sino en los cassos més precisos, com son, pera pentinarse y afeytarse, y si bé gasta ulleras, pera conformarse s' diu que 'ls joves també n' portan. Pot tenir més anys que son company, mes en quant á gust y ganas de fer excursions, l' iguala.

Desde petit comensá sa afició á l' historia natural. En los balcons de sa casa no hi faltavan testos d' alfábrega y morritort (caputxinas), que cultivava ab esmero; cada tarde anava de passeig al Jardí del General y á l' Esplanada de la Ciutadela, entretenintse en buscar las llagostas que saltavan per l' herba; ja se sabía, per Sant Joan y Sant Pere, á la posta del sol, s' havían de vorejar las hortas de Sant Bertran pera fer caure aturdidas, á cops de fullas de canya verda, bombas *(anoxias)*, que atravessava ab una agulla á fí y efecte de que botzinéssen; y si trobava una gallineta de la Mare de Deu *(coccinella)*, se la posava á la má, y mentres anava pujant poch á poch dit amunt, li cantava: *vola, vola, oriol, que demá ferá bon sol*, fins que l' petit coleóptero movia 'ls élitres y s' escapava.

Més tart, sent ja jovenet, aixís que arribava la primavera, lo cor se l' hi aixamplava, y saltava de goig quan veya voltejar las primeras aurenetas: allavoras sí que no tenía mandra; á las 6h del matí se dirigía á Vista-alegre, y sentantse devant d' una tauleta, en un dels miradors que dominan l' hermós panorama del mar, se menjava alegrement un bon plat de maduixas, y tot saborejantlas trassava lo plan de las excursions del estiu próxim.

¡Ah! qué no sufrí en los dos anys que, per causa de l' última guerra civil, no pogué sortir de Barcelona! Va perdre la gana y l' humor; s' amagrí; semblava una criatura que anyorés la dida; cosas de que abans no n' feya cas, ara l' hi agradavan; passava sovint péls carrers de Ripoll,

del Bruch, de Gerona, aixís com també pèls del Om, del Llorer, de la Rosa, de las Euras, Riera del Pí, Pont de la Parra y l' hort del Fabá, sols perque ténen noms de poblacions que recorría y de plantas qu' estimava. Criava grills en gavietas y 'ls hi donava trossets de tomátech, á fí de que cantéssen fort á la nit, y lo *rich-rich* del negre ortóptero, li feya creure qu' estava en los plans del Vallés. Si topava (cosa freqüent en los carrers de Barcelona), ab las cabras que van de porta en porta deixant la llet, si hi acostava, las mirava ab tendresa y 'ls hi passava la má per l' esquena; si hi havía feixinas pera entrar, devant de un forn de pá, tot era examinar las brancas secas del pí, del bruch y las cireretas mitj fetas que penjavan del arbós. Se doná á llegir lo diari *La Renaixensa*, perque es la publicació que porta més novas de las poblacions rurals de Catalunya. Mes sobre tot venía un dia que, si bé per una part l' aconsolava, per l' altra l' feya migrar més; era lo dia de Sant Pons, qual imatge s' venera en un altar de l' iglesia del hospital de Santa Creu. Se celebra la festivitat de dit Sant ab ofici solemne y benedicció de rosas y herbas aromáticas, al pas que, á fora, en tota la extensió del carrer, fins aprop de la Rambla, s' instala un verdader mercat de flors silvestres y plantas medicinals, posadas en las aceras.

Nostre naturalista hi anava ab la fresca y eran las 9h que encara no se n' sabía moure; ¡si s' hi sentía tanta olor com en la perfumería de Lafont! Semblava qu' en aquell tros de carrer s' hi havía vessat un barril de Aygua Florida; y no podía de menos, puig que á pilas s' hi veyan la flor de malva, María Lluisa, menta, poliol, orenga, romaní y taronger.

L' entussiasmava la vista de tanta planta coneguda, qual patria li era familiar. La camamilla li recordava los camps de Puigcerdá; lo saúch, la verneda de Santas Creus; l' espernallach y la buixarola, Montserrat; la murtra, l' Ampurdá; la valeriana, Tordera; l'orella d'os, los Pyrineus; lo donzell, Camprodon; l' espigol, Vilamajor y Banyolas; la sejolida, Castelltersol; los ginebrons, lo Turó del home, en lo Montseny; la salvia, los erms d' Aihama y de Piedra, en Aragó.

En aquells moments, mentres estava disfrutant de las delicias de son amor per las plantas, ¡quánt no degué contrariarlo lo sentir que algú l' distreya, tocantli l' espatlla! Se gira y s' troba devant de' un pagés d' Arbucias, amich seu, que comensa á parlar de sa terra, ab gran alabansa y luxo de detalls. Dona bó veure aquells encontorns, li digué; com en Mars y Abril ha plogut molt, los prats están verts com ja-may; s' han tingut de apuntalar las brancas de las pomeras, tanta es la fruyta qu' han de sostenir; los castanyers y avellaners han tret llarga perxada; las fonts donan doble doll; de papallonas ne volan més que de mosquits; y no dich rés dels escarabats; sols li advertiré que d' aquells tant lluhents que vosté cullía en la madrastra *(mentha rotundifolia)*, se n' faría una mesura: ¡quína llástima qu' no hi vinga!—¡Cóm ha de ser, Pauhet! —li responguí; no podém per ara; los qui preparan las guerras no pensan en los disgustos y penas que ocasionan. Adeu siau, memorias á la dona y familia. Va procurar despedirse pera que no vejés una llágrima que li queya cara avall, al pensar qu' estava engaviat en Barcelona y que tenía dos anys perduts pera fer investigacions entomológicas y botánicas.

Arribats á l' Estació, prenguéren papeleta de 2.ª, y llestos com unas daynas pujáren en un dels cotxes, asseyentse prop de la finestreta, enfront l' un de l' altre.

Acabava de sortir lo sol, y 'ls raigs entravan á doll y anavan á daurar las caras rialleras d' aquells dos excursionistas. Lo día era de calma xitxa; lo cel seré sens lo més petit *cirrus;* lo fum de las xemeneyas de las fábricas formava una columna recta, que no s' inclinava á cap costat. Mirant á l' esquerra, s' veyan las ayguas del moll, quietas com las d' un safreig, y las banderolas dels barcos, caygudas sens bellugarse ni mica. Un reguitzell de canoas dels Clubs de regatas, solcavan en totas direccions, y llurs tripulants, vestits á la lleugera, ab los brassos arremangats, ja alsavan, ja baixavan las palas y l's rems, y ab dits exercicis gimnástichs, sumament higiénichs, los joves aquells, s' enfortían lo cos. Atracats als molls, hi havia vapors inglesos, francesos, italians, etc., grans com vai-

xells, qu' estavan descarregant á mils y mils las quarteras de blat, blat de moro y altres cereals que portan del extranger, pera tornársen luego ab la bodega buyda y las arcas plenas de diners espanyols, y mentres los mariners al ferse á la vela cantan *¡hurra!*, nostres pobres pagesos ténen que arreconar l' arada, fer un farcellet de roba y abandonar ab tota la familia, la llar y la patria. Los compadeixém de veras. Los que diuhen que si se n' van es sens recansa, sols pera buscar fortuna, no déuhen haver conegut ja-may lo qu' es tenir fam ni experimentat los efectes de la forsa secreta interior que 'ns atrau á la terra que 'ns ha vist náixer. Aquestos tals, com estarán acostumats á viure sens casa ni familia, passant de fonda en fonda y de hôtel en hôtel, no s' forman idea del carinyo innat als terrossos payrals. Als emigrants, al perdre de vista la comarca aymada, se 'ls deu acongoixar lo cor, y humitejar los ulls; y al cap de deu anys d' ausencia, encara estarán suspirant, desitjosos de la tornada.

Si hermós era lo panorama de l' esquerra, l' de la dreta no deixava de tenir son atractiu. La vía passa pél peu meteix de la montanya de Montjuich, que té lo castell per puig y sos vessants escrostonats y grogenchs, ab xaragalls y grans turons de terra formats ab las escorias de las pedreras, en los quals s' hi veyan vegetar las plantas: *Atriplex halimus* L., *Chenopodium ambrosioides* L., *Camphorosma monspeliaca* L., *Sueda fruticosa Forsk*, y las *Salsola soda* L. y *vermiculata* L. Dita montanya fora un punt á propósit pera arreglarhi un parch, pero parch general comú, nó de luxo solament, puig en aquestos dominan los marbres, estatuas de bronze y de pedra picada, y 'ls arbustos exótichs que costan un ull de la cara. Com lo terreno es accidentat, l' arquitecte s' hi podría lluhir, fenthi grans pollancredas pèls cotxes y carretet-las, boscos de pins, alzinas, arbosos y altras plantas indígenas, á las que res los fa res; pradas y erms ab estepas, frígolas, romanins y bruchs; albaredas y vernedas; plassetas ab lo pis á lo natural, sens arenar, voltadas de corpolents roures que ombrejéssen una font, sent permés vivaquejarhi, encendr'hi foch y cour'hi l' arrós, los cunills, costellas, etc.

D' aquesta manera, mentres que 'ls uns, los senyors, s' estarían dinant en los restaurants, los altres, las familias modestas s' esbarjirían, farían llurs ápats al ayre lliure y aixís tothom gosaría del parch, tant los richs com los pobres.

Quan los dos naturalistas desenrotllavan l' esmentat plan, xiulá la máquina, lo tren se posá en marxa y *volaverunt* parch, font y costellam; envers altras regions se dirigí llur imaginació.

Prompte pasáren com una sageta per devant del sagrat recinte y del hipódromo, y se 'ls va ocórrer aquest pensament: ¿fou acertat construhir l' hipódromo tant aprop del cementiri? tots los qui van á las carreras de caballs vestits ab los mellors drapets, hi van pera guadirse; mes ténen, per precisió, que vorejar la necrópolis y veurer los ninxos y panteons, cosa que no té res d' agradable. Pera afegidura, pochs serán los qui deixarán de tenirhi enterrat algun parent ó amich, y al passarhi tot fregantne las parets, no podrán menos de recordar á la persona perduda. Si hi pensan, com es degut, arribarán á las tribunas ab lo cor trist y acongoixat, y aixó ja 'ls negará la festa; si no hi pensan, ó bé lo pensament ha sigut fugás é indiferent, ¿quín oblit ó tal volta, quína ingratitut? Perque pot succehir que estiga descansant en algun dels mausoleus, un rich ciutadá ó ciutadana, que llegá sa fortuna lliurement á sa muller ó á son marit, y que aquest ó aquella, lo día de las carreras, passa en carretel-la descuberta, frech á frech de las tapias, fent lluhir son nou marit ó sa nova muller, segons lo cas, y en lloch de resar un Pare-nostre per lo difunt ó difunta, al veure la creu del panteon, procurará alsar las puntas del vano, si es ella, ó si es ell, donar una bona xuclada al tabaco, perqué lo remoli del fum li púje fins á las cellas, y per medi de tals ingeniosas estratagemas, desllliurarse de la lúgubre y abrumadora visió.

Seguí lo tren per la fértil planura del Llobregat, tant recorreguda anys enrera per l' entomólech Mr. Jacob Himmginhoffen. Los camps estavan sembrats de blat, fabas y altras llegums; en las voras dels regarons, los sálzers

sostenían las sarments de las parras que donan rahíms pera fer lo vi grech; nombrosos fruyterars, sobre tot de perers y presseguers, s' extenían per la part de Sant Boy, qual iglesia ab son ardit campanar, s' veya coronant un coll, en mitj de las casas de la població. Pél costat de la marina s' presentavan trossos de terra embassada, foco permanent de febres, hont hi vegetan á llur gust, los jonchs y 'ls *Phragmites communis* Tr. En tals paratges, nostre amich y distingit entomólech D. Daniel Müller, trobá la solicitada especie del *Carabus violaceus* L., *var. Müllerü* Haur. Contempláren la cadena de montanyas que circunda la ciutat comtal per la part del N. y NO., ab los cims del Tibidabo y de Sant Pere Mártir; s' atravessá com una exhalació lo pont del riu; se pará lo tren breu rato en l' Prat, y á las 5 $^1/_2{}^h$ arribavan á l' estació de Gavá.

Devalláren del cotxe, y sens pararse, per prudencia, en la població, puig té fama de poch sanitosa, emprenguéren la pujada per la carretera de Begas; depressa cap amunt y fora, qu' en las alturas hi ha pochs microbis.

Llavoras comensá l' exploració entomológica y botánica, objecte principal dels dos excursionistas.

Com era lo día 19 de Maig, no cal dir si la vegetació estaría ab tot son apogeo; los marges semblavan jardins, tant abundosos eran los *Convolvulus arvensis* L. y *althaeoides* L., ab llurs campanetas blancas, rosadas y ralladas; la groga *Calendula arvensis* L. (burxonet) y 'ls *Cirsiums* de coll llarch y flósculs purpúreos; los *Rubus thyrsoideus* Wim. y *tomentosus* Bor. (romagueras), formavan bardissals al costat de la cuneta; no hi faltava la vulgar bossa de pastor, que floreix tot l' any ni l' *Galium sacharatum* All., lo *Melilotus neapolitana* T , l' *Astragalus hamosus* L., *Echinaria capitata* Df., y eran tantas las ginesteras floridas que, llur perfum embalsamava l' ayre.

Per terra caminavan, tots empolvats, los coleópteros: *Heliopathes montivagus* Muls. y *abreviatus* Ol., junt ab lo *Gonocephalus meridionale* Klüsh; y en las plantas, l' *Oxythyrea stictica* L. s' abrassava ab los estams de la flor de las estepas, mentres que 'ls *Lobonyx ciliatus* Graells. y *Oede-*

mera coerulea L., ostentant llurs vestits de las festas, que may deixan, se passejavan per damunt de las carolas de las compostas.

Ab l' escalfor del sol, anavan sortint á volar las papellonas *Pieris brassicae*(aquesta está per tot); varias *Lycaena* y 'ls dipteros *Bombylius*, los quals, en companyia dels mascles dels *Empidios* y *Conops*, xuclan la part melosa de las flors, y los *Sirfidos*, *Muscidios* y *Estrationidos*, no tant innocents, devoran lo pólen.

A l' esquerra de la carretera, se destacava lo cementiri de Gavá, prop de la masía de can Tintorer, rodejat de vinyas y pinedas; á la dreta, en los vessants de la montanya qu' anavan serpentejant nostres excursionistas, s' inclinavan sobre de la carretera, las extesas brancas dels garrofers, plenas de garrofas que l' vent feya trontollejar y que 'ls pobres matjos miravan al passar ab lo meteix afany qu' un xicot miraría com balansejan las llangonissas en un butifarré.

Quan arribáren en un punt de la carretera, enfront de la vinya del Sr. Cuyás, hont hi ha una pedra picada de terme, ab las inicials J. C. R., giráren pe 'l caminet del costat, que guía al rieral, quals marges estavan plens de ginesteras floridas, y entr' ellas algun peu de l' agegantada graminea: *Ampelodesmos tenax* L. K.

En dit rieral cassáren los següents insectes: Lepidópteros: *Anthocharis eupheno* L., *Melitaea Desfontainii* God., *Lycaena aegon* S. V., *Pararge megaera* L., *Epinephele pasiphae* Esp. y *Syrichtus sao* H. C.; Coleópteros: *Harpalus distinguendus* Duft., *Calathus cisteloides*, Ill., *Ocypus olens* Müller, *Oxytelus sculpturatus* Grav., *Necrophorus fossor* Er., *Ontophagus furcatus* Fab., *Geotrypes typhoeus* L., *Blaps gigas* L., *Haltica coerulea* Payk. y *Coccinella semptempunctata* L., lo Diptero *Coenomyia ferruginea* Scop. y ls' hemipteros: *Micrelytra fossularum* Poss., y *Stenocephalus neglectus*, H. S.

Prenguéren un curriol obert en un bosch d' arbosos, bruchs y gatosas, ab algunas alsinas y oms y molts *Cistus albidus* L. y *salviaefolia* L. (estepas), que s' trobavan en tota sa florescencia; y no faltant frigolas, maduixers y la

curiosa *Ophris apifera* Hubs. (abellas). Es, dit siti, lo camp preferent d' operacions de nostre amich D. Pere Antiga, que tantas trobas hi té fetas, en l' ordre dels Himenópteros, del qual n' es especialista.

Tot esgrimint la glassa y omplint las ampollas, arribáren á la font del ferro, situada en un clar del bosch, en lloch enclotat y rasserós, ombrejada per un corpulent roure. Lo rajolí d' aygua surt per un canonet de metall, y las pedras per hont discorre, estavan totas rojencas. Damunt del raig, paredada en lo meteix marge, s' hi veu l' imatge de la Mare de Deu y la següent inscripció, tot en rajola de Valencia: *Fuente de la Salud.* A terra s' hi veyan unas quantas pedras grans, ennegridas pe 'l fum; potas de virám, pells de butifarra y closcas de caragol, lo que donava á compendre que aquell era lo lloch favorit de l' encontrada pera ferhi dinars y xafis.

No volent ser menos los dos naturalistas, s' hi deturáren; se descarregáren de las provisions de boca; apilotáren brins sechs ben capolats y fullaraca en lo centre de las tres pedras; hi caláren foch, y mentres s' encenia espeternegant y s' alsavan columnas de fum, ab una branca tendra d' alsina armáren una graellas que posáren damunt de las brasas, després d' haverhi extés un parell de llonsas que comensáren desseguida á xuxinar. Quan la grata flayra del llart que s' derretia y lo color torrat que prengué la carn, 'ls anunciá que ja estavan á punt, las traguéren del foch, y las saborejáren ab una gana y content que sols conéixen los qui gosan de salut y tenen l' esperit tranquil. ¡Qué fresca y bona trobáren l' aygua! Qualsevulla begui vi.

Aixís com se menjan caragols, granotas y cranchs, podrian menjarse altres animalets que son també comestibles; tot fora acostumars'hi; sembla que 'ls llagardaixos ténen una carn sabrosa; ho hem sentit á dir á personas de Cadaqués que l' han probat.

Mr. Letourneux conta que las senyoras de Túnez, á fí de conservar y aumentar llur grossaria (en aquell pahís sols son tingudas per guapas las donas grossas), s' alimentan d' un escarabat del género *Blaps;* y segons Mr. Bargagli,

los mexicans, ab la *Cicindela curvata*, fabrican un licor agradable, que tal volta deu esser propi pera afavorir la digestió. Mr. Jules de Gaules assegura que 'ls traballadors del camp, en França, preferéixen pera llurs ápats, los pésols qu' están atacats del corch (larva del *Bruchus pisi*); *ça engraisse*, diuhen. Y axió está confirmat per lo dictámen d' una persona científica, pe 'l professor italiá Stefanelli, qui, en una sessió de lo Societat entomológica d' Italia, va llegir una interessant memoria sobre l' particular, la qual se publicá en lo BULLETÍ del any 1874, y en ella demostrá, ab análisis químichs, que 'ls pésols plens de *Bruchus* son més nutritius al home que 'ls sencers y sens animalet. ¡Tant de bó que s' probés que las cireras ab cuchs engréixan ó fan venir gana! ¡cóm se las buscaría! Mr. Louis Planet, en lo número 66 de la Revista il-lustrada de Ciencias Naturals, anomenada *Le Naturaliste*, del 1er de Desembre de 1889, explica que ha menjat larvas del *Cossus*, haventlas trobadas molt gustosas. Encarrega als entomólechs que sentin coratge de seguir son exemple, lo següent, que conservém en francés á fi de que no perdi rés de son sentit: *Prenez une larva de Prionien ou de Cerambyx, salez-la, faites-la mariner un peu, dans du vinaigre, pour rendre la peau moins dure, faites revenir dans du beurre et... bon appétit.*

Héus aquí que 'ls dos excursionistas, llestos de donar lo degut combustible á son ventrell, s' allargissáren al peu del roure pera descansar, y ho féren ab una dolsura tal, que quasi semblava éxtasis, mes éxtasis de naturalista. Tenían las parpellas mitj tancadas, mes no dormían; veyan com entre bromas, brandar lo brancatge dels árbres; los moviments dels dos cans que havent acudit de la masia vehina, rondavan per allí, ensumant los restos del refrigeri y caixalejant los ossos; també las garsas y gaigs que volavan d' una part á l' altra; una *Aeschna cyanea* Mull., que s' parava en la terra humida de la font, y fins las currúas de formigas que anavan y venían de la boscuria; sentían lo cant dels aucells, lo rondineig del ventijol y 'ls copets de las glans que de quan en quan los queyan demunt. Moments deliciosos aquells, de *dolce far niente*,

en que la salut penetra per tots los poros; cosa que no s' troba en los cafés, teatres y casinos.

L' experiencia ensenya que las inclinacions son fillas del génit.

Al qu' es de natural pacífich, sense ambició ni pretensions, se 'l veurá satisfet de sa sort; procurará viure ab pau y quietut; será amich d' estarse á casa ab la familia y de fer excursions per fora de poblat; entussiasta per la pintura, ab una petita insinuació ó empenta, agafaría los pinzells y la paleta; entendrá de flors y d' agricultura; matinejará; anirá més á peu que á cavall, y en compte d' escopeta empunyará la canya de pescar. D' aquí ha de sortir lo planter d' entomólechs.

Lo qui es ambiciós, plé de ganas de figurar, fará moltas visitas, buscará relacions, anirá vestit ab primor y elegancia; suprimirá la *y* que tot verdader catalá col-loca entre son nom patern y matern, resultant que, per exemple, si s' anomena Salvá y Atché, una volta tret lo destorb de la conjuncció, los dos apellidos s' anirán juntant poch á poquet en amorós consorci, quedant per últim convertits en Selvatje: no dirá bárbaros als qui matan las aurenetas, los cóbits, estornells y demés aus útils á l' agricultura, mes sí 'ns tildará á tots nosaltres de papanatas, perque cassém insectes per estudi.

Lo qui es de temperament melancólich y está trist y apesarat, sos arbres predilectes serán las oliveras, los desmays y xiprers; y si surt una temporada al camp, passará bons ratos, en las vespradas, contemplant las estrellas y escoltant lo tétrich *rach-rach* de las granotas; per ell, lo mellor cant será lo parropeig de la tórtora; buscará la soletat; viurá aislat; parlará poch, y no li fará res viure en un lloch quiet y sossegat, com v. g. la Plassa del Rey.

Lo qui es de génit varonil, ferm, tiesso y autoritari, no buscará los prats ni s' atalayará de las floretas ni dels insectes; necessitará grans erms d' argelagas y gatosas; boscos d' alzinas, faigs y abets. Si fá excursions haurá d' ésser á la punta de Sant Jeroni, en Monserrat; á la cresta del Matagalls, en lo Montseny ó en lo més enesprat del Montsant: aixó, si s' contenta de no sortir de Catalu-

nya, que si té en poch nostra aymada terra, pujará al Montblanch y al cim del Himalaya. Si s' entrega á la cassera, menyspreuhará las guatllas y perdius, y sols considerará dignes dels tiros de sa escopeta, als isarts, ossos y porchs senglans. Desafiará ab cara serena los temporals de la mar y las borrascas de la terra; será partidari de las corridas de toros, y si s' troba en l' Isla de Cuba, de las barallas de galls; parlará ab veu forta; caminará depressa; retirará tart, ben tart; si viatja, sempre anirá ab tren *express* ó rápit, y si pogués volar, volaria. No n' espereu conquistar cap pera la entomología.

¿Pot haverhi transformació, passar d' un estat al altre, es á dir, tornarse l' humil ambiciós y l' esquerp y arrebatat, pacífich y manso?

No contestarém d' un modo precís; mes apuntarém que las circunstancias que s' presentan en la vida y sobre tot l' edat, ténen notable influencia en nostres sentiments é inclinacions. ¡Vulla Deu conservarnos sempre l' afició á ascoltar los singlots del fluviol pastoril y nó los tochs de la corneta del soldat; á flayrar lo néctar de la viola boscana, ab preferencia al sofre del llamp y á la pólvora del canó!

Descansats ja, anáren pujant los dos excursionistas per la dressera, ab gran esguart d' hont posavan los peus, perque la més mínima relliscada 'ls hauría causat una cayguda, y ¡tant distrets com aném sempre!

Quan s' executa un acte, en particular si es d' importancia, debém fixárnoshi, si desitjém que surti bé. Passém la palanca d' un riu: si badém en lloch de tenir los ulls dirigits á la fusta, á lo mellor farém un patatús y pendrém un bany sense ganas. Estém atravessant un terreno accidentat y escabrós, plé d' esqueys y córrechs: un segon de distracció ó descuyt basta pera estimbarnos rostos avall y rómpre'ns un bras ó una cama. Es difícil, donchs, fer dúas cosas al meteix temps, sens que l' una no n' surti perjudicada.

Dem per suposat que, al comensar á dinar, nos posém á llegir un periódich ó llibre y á imprimir moviment á las dents y caixals. Se diu que pera menjar no s' necessitan

los ulls; en cert modo es aixís, mes sempre resultará una de las dúas cosas: que posarém l' atenció en lo que llegim ó en lo que menjém. Si es lo primer, no 'ns donarém compte del gust de las viandas: que sían dolsas, que sían saladas, de rés haurán servit los esforsos del cuyner pera darnos salsas sabrosas de muixernons, etc.; tot haurá sigut desaborit. Si es lo segon, al preguntarnos després qué hem llegit, haurém de confessar que no 'ns recorda. Si un estudiant se tanca en son quarto ó celda y s' posa á estudiar, per sol y retirat qu' estiga, per més que tinga lo llibre de text obert devant seu, si fixa s' atenció y dirigeix l' imaginació á recordar l' última ópera que ha sentit ó la darrera corrida de toros á que ha assistit, de segur que li quedarán més grabats en la memoria los brindis del *diestro* y las variacions de la *prima donna*, que 'ls mellors discursos y arengas de Demóstenes y Ciceron y demés sabis de Grecia y Roma. Més d' una vegada hem vist, al dematí, senyors que s' passejavan per la Rambla, tot llegint un diari: d' uns hem tingut pó que no anéssen á embestir un plátano ó un kiosco, tant embobats estavan en la lectura; altres, al revés, semblava que l' paper sols los servía pera privar que l' ayre los entrés en la boca, ja que no feyan sino alsar lo cap per demunt del full y mirar á dreta y á esquerra. En lo que no cab distracció es en las operacions aritméticas, puig las condicions d' aquestas obligan á una completa atenció; de modo qu' en tots los actes de la vida hauriam de concentrárnoshi com fem al tractar de sumar, restar, etc.

No havían pas caminat cinch minuts nostres naturalistas, quan topáren de nou ab la carretera, en l' indret anomenat *lo Sitjar*, compost de dúas ó tres casas que forman lo vehinat de l' ermita de Nostra Senyora de Brugués, construhida al peu d' un inmens cingle, de roca arenisca roja, ó sía pedra esmoladora, que té per cim lo enrunat castell feudal d' Aramprunyá. Més d' una vegada s' havían proposat pujar al enasprat turó, pera veure de prop los enderrochs, y sempre se 'ls hi havía atravessat un destorb ó altre; aixis fou que no féren sino alsar lo cap y mirárse'l desde baix.

Durant lo curs de la vida, sobrevénen contrarietats, entrebanchs, obstacles é impediments á nostres propósits y projectes, en termes que arriba á fernos pensar que tal volta alló que volém no 'ns convé. ¿Cóm ho farém, donchs, pera conéix'ho? En tals cassos nos servím del següent recurs. Figurémnos que, havent resolt fer un viatje, ho tenim ja tot preparat; la maleta tancada y estretas las corretjas; avisat lo carruatje que 'ns ha de portar á l' estació, y que quedém despedits dels amichs; mes tot plegat, un poch abans de la marxa, se 'ns presenta una ocupació que 'ns priva de moure'ns. Paciencia, dihém. Aixis que aquell negoci, etc., queda arreglat, torném á prepararnos, quan, á la vigilia de la partida, 'ns sobrevé una indisposició que 'ns obliga á ficarnos al llit; paciencia, repetím. Tant bon punt estém guarits, 'ns apressurém á enllestirnos, y com abans, ó perque una borrasca ha espatllat la vía, ó per qualsevulla altra causa, tampoch podém posarnos en camí. Alto aquí, exclamém: ja va la tercera tentativa; ¿si fora temeritat? No volguém anar contra lo destí; quí sab si tot aixó no son sino avisos, si es la má de la Providencia que 'ns detura pera evitarnos una desgracia; y quan hem arribat á la tercera proba, desistím de lo projectat; ho deixém córrer y ja no hi pensém més. Véus' aquí perqué los dos excursionistas no pujáren al castell d' Aramprunyá.

Entráren á visitar lo Santuari y á adorar l' imatge de la Santa Verge, qu' está col-locada en l' altar major: es de poch tamany y va tant tapada de roba, que ab prou feynas se li veu lo cap; observáren que li faltava lo bras dret. Segons explica un quadro que penja de la paret, dita imatge fou trobada en lo sigle XIV per un pastor, dins d' una cova ó bauma, no gayre separada del castell. Encara hi quedan restos de la capelleta antigua, hont fou primerament venerada Nostra Senyora.

En los encontorns del Sitjar s' hi veyan garrofers y los últims peus d' escombrera *(palmito);* espígol, *Dorycnium suffruticosum* Vill., *Silene rubella* L., *Ranunculus acris* L , *Helleborus foetidus* L. (marxívols), *Pistacea lentiscus* (mata), etc.

No hi ha com lo mes de Maig per abundó de flors blancas, grogas y blavas; de negra quasi s' pot dir que no n' hi ha; sols recordém la taca de la flor de la fabera.

Com lo sol comensava á picar, los insectes anavan sortint á volar, no sols Lepidópteros sino també Dipteros, sobre tot *Empis* y *Asilus*, que viuhen de presa, sent llur cassa al vol, y ab suma destresa atrapan las pobres víctimas, que, per lo regular son las *Tipulas*.

La cullita d' insectes fou la següent: Lepidópteros; *Lycaena panoptes* Hb. y *adonis* S. V. *var. ceronus* Esp. Coleópteros; *Chlaenius azureus* Duft., *Licinus aequatus* Dej., *Anthrenus museorum* L., *Brachyderes incanus* L., *Apion radiolus* Kirb. y *angustatum* Kirb., *Spermophagus cardui* Gyllh., *Bruchus variegatus* Germ. y *rufimanus* Boh., *Clythra Lucordairei* Red. en abundancia y *longipes* Fab., *Chryptocephalus violaceus* Fab., *Chrysomela americana* L. bastant; *Malacosoma Lusitanicum* L., *Chilocorus bipustulatus* Fab., é *Hispa testacea* L. Himenópteros: *Pompilus orbitalis* A. Costa y l' *Osmia fulviventris* Pz. aquest sovint. Hemipteros: *Piezodorus incarnatus* Germ., *Gastrodes ferruginens* L., *Cixius discrepans* Fiep. y *Triecphora sanguinolenta* L. no escasa. Dipteros: *Argyromoeba sinuata* Fll., *Anthrax morio* L., *Bombylius ater* Scop., *Empis opaca* F. *Tetanocera ferruginea* Fll., *Chlorops natusa* Sch., en número; y *Nyctia halterata* Pz.

Terminada aquesta cassa, los dos entussiastas excursionistas se sentáren un rato, en un penyal del costat del Santuari y miravan ab ayre contemplatiu, ja las runas del castell, ja los rochs sobre 'ls quals aquest fou construhit, y lo de més edat dels dos amichs, digué al altre: aquesta roca sobre la que estém reposant, no 'n té pas pocas de centurias y fins milers d' anys; ¡quántas rassas de gent haurá vist passar per aquí! Celtas, Rodis, Cartaginesos, Romans, Alarbs, y ¿quí sab si fins los soldats del conquistador francés, pujarían per aquestas afraus y entrarían á saquejar l' ermita de Burgués que acabém de visitar?

En los temps primitius, sent los terrenos verges y rodejats d' una atmósfera saturada d' humitat, la vegetació

degué ser exuberant y tant frondosos los arbres que, ab dificultat se podría transitar per entre mitj d' ells. No n' hi hauría pas pocas de feras; llops á remats; ossos y fins marmotas; tal volta cervos. Y ¡quína soletat! Perque d' homes se n' veurían pochs; un que altre; y anirían quasi nusos, ab la barba llarga y escabellada, la mirada de selvatje, y sols articularían paraulas soltas que més aviat semblarían crits. ¡Cóm ha cambiat tot! Es cert que s' han civilisat los homes; que ja no hi ha cervos ni ossos; que 'ls llops van desapareixent y que ab prou feynas se troban furas, mustelas y gats feréstechs. En lloch d' aquella poderosa vegetació ¡quíns boscos més raquítichs no hi ha ara! Es que la terra está ja agotada, gastada de tants y tants anys de travallar y de produhir sens treva ni haverla deixada descansar, sens haverli restituhit en forma de fems, las sals y minerals que tenía en depósit y que las plantas han anat absorbint. ¿No quedarán nostres terrenos, dintre d' un temps relativament curt, estérils y erms? ¿y no tindrán los pagesos que emigrar, los uns á las ciutats en busca d' alguna industria y 'ls altres á paissos allunyats deixant nostres centros rurals despoblats y arruinats? ¿Totas aquestas especies d' insectes que volan y s' móuhen durant lo día, son las meteixas qu' hi havía allavors? No pocas haurán desaparescut durant lo transcurs dels sigles, y altras vingut de las demés regions.

¿En l' antiguitat s' ocuparían dels insectes? Es cert que alguns d' ells fóren coneguts péls primers habitants de la terra, mes sols aquells que cridavan l' atenció per llurs extranyas figuras ó per llur utilitat. En temps remots los hebreus parlan de las llagostas terrestres com d' un dels menjars saludables, y fa ja moltas y moltas centurias que 'ls xinos crían lo *Bombyx* pera traure'n la seda. Los Egipcis prenguéren l' *Ateuchus sacer* per llur Deu. Sembla que las formigas, moscas y mosquits, haurán tingut lo privilegi de ser dels primers insectes de que l' home s' atalayaría, tant per llur abundancia com per las molestias que 'ns causan; aixís es que lo grech Diófanes, com també Anatoli, Palladi, Columela, etc., 'ls citan més d' una ve-

gada. Mes la majoría de bestietas de poca aparensa, com son tant petitas y no ténen colors vistosos, quedarían ignoradas per llarch temps. ¿Cóm se donarían compte, aquellas atrassadas generacions, de la varietat de microlepidópteros, per exemple, quan en l' actualitat se pot dir que quasi no son familiars sino als especialistas de dit ordre? No tindrían la més petita noció de que existéixen *Microbis y Bacilus*, ni tampoch suspitarían que 'ls insectes tinguéssen nervis y ventrell.

Avuy en día hi ha com una febre pera anar descubrint los secrets de la naturalesa; es plausible, pero quan s' arribe als últims punts, al límits senyalats, hont lo Criador diu: d' aquí no passarás, tindrá l' home la prudencia d' aturarse, ó voldrá superbament rompre la barrera, exposantse á ser abatut, humiliat y castigat, tal volta nó d' un modo ostensós, com ab lo llamp del cel ó ab una sotregada de la terra, sino senzillament, sens aparato ni soroll.

Quan en una exposició recorrém lo departament de maquinaria, quedém embadalits d' aquella munió de pessas que, unidas y combinadas ingeniosament, se móuhen baix la forsa del vapor, y produhéixen ab portentosa promptitut y delicadesa, artefactes mil. Allí l' home s' presenta gran, ab l' imatge de la divinitat pintada en son front. Pero no sempre es aixís: de vegadas se veu petit é impotent, y si, sens tenir aixó en consideració, s' infla de sa sabiduría y grandesa, que s' ajupi á terra, fins á tocar ab lo cap la soca d' un cep, y entre l' escorxa y las arrels, hi trobará un diminut insecte que s' burla de tota la ciencia humana.

Nos compláuben los invents que ténen per objecte conservar y no destruir. ¿Quí es més benemérit de l' humanitat, l' industrial que inventa una cuyna económica ó l' inginyer que presenta un canó de molt alcans? Nosaltres preferím lo primer.

Tots los indicis son de que aném á entrar en lo sigle ó época del ferro, y més ben dit, del fil-ferro. En los temps de l' antigor, los homes eran ferruts ó de ferro, mes ara ho son las cosas. De ferro s' fan los barcos, los ponts, las

torres y farolas, los campanars, los coberts dels mercats, las vigas, las rajolas, los llits y quasi tots los autensilis de cuyna y demés servey doméstich.

Comensá á utilisarse lo fil-ferro pera deslliurarnos dels llamps, y avuy se 'l destina pera atraure y portar á casa l' electricitat; es á dir que, abans, fugiam d' ella com d' un enemich, y ara li doném hostatje. ¿S' estranyará, donchs, que hi haja tantas personas ab los nervis desarreglats? ¿Qué succehirá quan la llum eléctrica s' haurá generalisat en las habitacions? Que á cada tempestat d' estiu, se 'ns erissarán los cabells com lo pel als gats, y farém tantas contorsions ab las camas, que ni las granotas dels gabinets de física 'ns guanyarán. Per medi del fil-ferro nos comuniquém d' un extrém de mon al altre y 'ns parlém com si estiguéssem en una tertulia; per medi del fil-ferro se farán los negocis; se cursarán las carreras y professions sens moure's de casa; los metges, desde las ciutats, farán preguntas al malalts dels pobles, per apartats que sian, y quí sab si fins podrán comptá'lshi las pulsacions; ab fil-ferro s' viatjará, s' cuynará, s' cassará y s' pescará y lo fil-ferro será lo conductor eléctrich qu' executará als criminals. Y fins la fesomía de las poblacions cambiará. Avuy meteix, son ja tants los teléfonos que s' van encreuhant pe 'ls terrats de Barcelona, que dintre pochs anys, nostra ciutat será una gavia enreixada, y ab la munió de fil-ferros semblará una gran taranyina, un monstruós niu d' aranyas.

Mes no olvidém á nostres estimats excursionistas. Aquestos, després del rato de descans, s' alsáren y continuáren pujant per la carretera, que te moltas giravoltas á semblansa de la que va de Monistrol á Montserrat. La montanya estava coberta de boscuria, dominant l' arbós y lo bruch: quasi tots los pins eran de la especie *halepensis*, Mill., pochs de *pinea*, L. Al cap d' una hora y mitja de caminar, amunt sempre, arribáren al cim, quedant admirats de trobarse, de cop y volta, en una vall bastant llarga, que s' extén cap al N., tenint enclavat al mitj lo poble de Begas.

Lo primer qu' atrau l' atenció es lo *châlet* Amell, al cos-

tat meteix de l' antigua masía den Fábregas; lo cementiri, l' iglesia y la rectoría, están reunidas en grupo, á l' entrada de la planuria, en situació incomparable: ayres purs, quietut y vistas deliciosas. Aquí podrían venir los Barcelonins á esbargirse.

Mes pera disfrutar d' aquestas gratas sensacions s' ha de fer vida de camp y no de ciutat. Molts tornan de fora tant delicats com abans, y es perque no han seguit los bons preceptes de l' higiene. Si l' oli de bacallá, lo licor de quitrá, etc., son específichs per restaurar la salut, lo mellor oli ó licor, pera conservarla, es rebre los primers raigs del sol y respirar l' oreig matinal.

En lo camp s' han d' usar trajos senzills, desterrar lo luxo, res de empolaynarse; ¿qué mes elegant en las senyoras y senyoretas que lo cobrirse lo cap ab un sombreret de palla, adornat ab cintas ó flors naturals, al estil de las graciosas pastoretas de Florian? Los senyors podrán desar los guants, tant bon punt emprengan la marxa y haja desaparescut de sa vista lo campanar de la Seu, á no ser que vajan á París ó á Londres; puig pera passar una temporada en una masía ó poblet, y anar á cullir rahíms en las vinyas y peras en lo fruyterar, no s' necessita portar las mans cobertas; lo que sí faría falta fora un calsat reforsat, pera trepitjar lo pedregám.

Son moltas las persones qu' en no podentse hostatjar en Establiments d' ayguas ó banys, s' aburréixen y suspiran per tornar á llurs casas: es que no sáben deixar, ni interinament, la vida agitada de la ciutat. En faltántloshi los casinos, teatres, salons de ball y concerts, ja las tenim mal humoradas y sense saber qué fer de las horas. ¿Per ventura se va á estiuhejar sols pera estar enrahonant ó tal volta murmurant, sentats en un balancí; ascoltar las declamacions dels cómichs y ballar valsos y polkas en una sala? ¿Qué s' diría d' un traballador de la terra que anés á Barcelona, y en lloch de passejarse per la Rambla, carrers de Fernando, Jaume I, etc., y pararse devant de las tendas y basars, busqués los arrabals y no fés altra cosa qu' examinar las hortas y sembrats? Y tant estrany fora lo ciutadá que anés á lluhir sos vestits per viaranys y

torrenteras, com ho sería lo pagés que visités Barcelona en mánegas de camisa, brut y esparrancat.

¿No sáben en qué matar lo temps? ¡Y tantas distraccions com hi ha en lo camp! ¿No es agradivol recolzarse al peu d' una platejada alba, á la vora d' un riu, damunt de la verda herba, matisada de floretas (¿hi ha catifa més bonica en los salons?); recrearse las orellas ab los cants y refilets de las caderneras y gafarrons? al menys nosaltres preferim las suaus notas d' aquestos al soroll y estrépit aixordador de las orquestas. ¿No es cosa curiosa lo contemplar la sega del blat; mirar cóm cáuhen á gavellas las dauradas espigas, als cops de l' afilada dalla, deixant al descobert, entre lo rostoll, las flors dels blauhets *(centaurea)*, quicaraquichs *(fumaria)*, burxonets *(calendula)*, lliris del blat *(gladiolus)* etc.? Y á l' hora després del barenar ¿qué s' vol més divertit que l' veure los segadors y las segadoras saltar y brincar al só de la gralla? ¿No entreté l' anar de masia en masia conversant ab aquella honrada gent, mentres las criaturas, totas babanas, se quedan paradas, mitj encisadas, mirantvos ab la boca oberta, com si fósseu lo Sha de Persia, ensemps que la lloca, bategant las alas y los pollets pellucant y fent *piu-piu*, ab menos compliments vos vénen entre camas, y los cabridets trayent lo cap per lo reixat del corral, vos miran dolsament y os belejan?

En quant als homes, als senyors, que podent fer més fatigas y passeigs més llarchs, ténen á má cadenas de montanyas pera recórrer, variats punts de vista en cims y valls pera fotografiar; mercats y festas majors que seguir; cunills y perdius que cassar; truytas, salmons, barbs y tencas que pescar. Y si tant apegats están á banquets y *lunchs*, també se n' póden satisfer, anant á fer dinars ab tota llur familia, á las fonts, tenint per sostre lo cel. No 'ls detinga la por de tornarse negres, perque, aixís com los mobles se conservan mellor donántloshi una capa de vernís, nostra salut dura més, si tenim la cara torrada pe 'l sol. ¡Oh astre benéfich! Lo filosop grech Aristóteles ja deya: *Sol est primus generans.*

S' enfiláren los excursionistas á un turonet espadat, de grans rochs, entre 'ls quals arrelan perfectament los arbus-

tos, y desde aquella punta poguéren contemplar, á despit de la calitja, nostra ciutat de Barcelona.

Com per la part del N., rodejava lo cementiri nou de Begas un petit plá ó gleber, hont hi abundavan las blavas floretas de la brutónica *(Betonica officinalis* L.), hi baixáren al intent d' explorarlo, y en mitj' hora de cassa recullíren los següents insectes: Lepidópteros: *Colias edusa* F., *Lycaena escheri* Hb. y *corydon* Scop., *Coenonympha pamphilus* L. y *Acidalia ornata* Scop.; Coleópteros: *Olibrus bicolor* Fab., *Attagenus verbasci* L., *Cardiophorus biguttatus* Fab., *Thelephorus eremita* Rosh., *Rhagonycha nigricollis* Mots., *Danacaea tomentosa* Panz., *Mordella aculeata* L., *Oedemera virescens* Muls., aquest, abundant; *Sitones gressorius* Fab., *Apion assimile* Kirb. y *malvae* Fab., *Bruchus marginellus* Fab. y *sertatus* Ill., *Chryptocephalus rugicollis* Ol. y *virgatus* Suffr., *Agelastica halensis* L., *Longitarsus melanocephalus* Gyll.; Himenópteros: *Athalia rosae* L., *Pachypnotasis napae* L. bastant; *Eumenes pomiformis* Rossi y *Bombus hortorum* L.; Hemipteros: *Lygaeus equestris* L., *Calocorus bipunctatus* Fab. y *marginellus* Fab., *Psallus crotschii* Scott., *Triecphora dorsata* G. en abundancia; *Agallia venosa* Fall.; Dipteros: *Dolichopus aeneus* Deg., *Limnia marginata* F., *Tephritis leontodontis* Dej., y *tessellata* Lw. y *Melithreptus menthastri* L.

Mentres cassavan, sentían cóm las abellas bugonavan tot anant de flor en flor, y 'ls divertia veure cóm los *Chryptocephalus* fugían del perill. Aquestos animalets ténen molta manya; aixís que algú se 'ls hi acosta, amagan las potas, s' deixan caure y s' van á perdre entre l' herba; ¿quí voldrá rés ab un mort? sembla que s' diuhen; se vol carn fresca y no carn de difunt; no, no 'ns tocarán; passarán de llarch y després ja 'ns bellugarém y 'ns en anirém més que depressa.

L' activitat humana, no es altra cosa que la lluyta per la vida, tant material com espiritual; y concretantnos á la primera creyém que l' doctor Candèze tingué rahó al dir que tota criatura viventa té dos grans preocupacions; la de menjar lo suficient y la de privar que sia menjada. La naturalesa ajuda á lograr aquestos fins y fins als insec-

tes los proporciona diferents medis pera lliurarse d' ésser devorats per llurs enemichs, essent los principals la semblansa protectora y l' enginy de l' imitació, que 'ls alemanys anomenan *Nachäfferei* y 'ls inglesos *mimicry*. Per exemple: tenint las *Sesias* l' apariencia de vespa, son respectadas; com també la *Lasiocampa quercifolia* L. que, parada en lo tronch dels arbres, sembla una fulla seca; lo vol en zig-zag de las papellonas fá difícil que 'ls aucells las atrapen; las orugas de las *Psyche* y *Fumea* s' amagan dins d' un estoig imitant lo caragol; los coleópteros *Capnodes*, *Poecilonota* y *Acmaeodera*, fan lo mort tant bon punt presénten un perill; los *Adelocera*, *Elater* y altres, escarnint los salts dels gimnastas, se fan fonedissos y ab un bot se mofan de llurs perseguidors, mentres que los *Brachinus* tiran canonadas tant depressa com podría ferho lo mellor artiller.

No deixáren d' entrar á l' iglesia que, si bé té per patró á Sant Cristófol, celebra la festa major per Sant Jaume, y saludáren al Sr. Rector qu' es persona il-lustrada y sumament amable. Ell los acompanyá á un lloch pedregós, que n' diuhen la *miranda* ó *balcó*, situat quasi enfront de can Amell, al altre costat del camí. S' asseguéren damunt d' una pedra que acostuma á servir de banch, y no es estrany que l' tal paratge sía tingut per lo mellor passeig de l' encontrada, puig la vista es superba; sembla lo curriol d' anar á la cova de Garí, en Montserrat; tant per l' espléndit panorama que s' ovira com per las plantas que hi vegetan. En la fondalada s' hi desplega tot lo plá del Llobregat, salpicat per los pobles de Gavá y Viladecans y l' estany de Remolá; més apartat, un poch cap al N., dominant la vila de Sant Boy, sobressurt l' ermita de Sant Ramon, propietat del Sr. Estruch; per la part del E., Montjuich, ab la populosa ciutat comtal, á sos peus y al S., formant horisó, l' inmensitat del mar.

Pe 'ls encontornos de l' esmentada miranda féren una exploració que doná lo resultat que va á expressarse. Lepidópteros: *Leucophasia sinapis* L., *Melanargia syllius* Hbst., *Zygaena lavandulae* Esp. y *Stoechaedis* Bk., *Fumea crassiorella* Br. y *Odezia atrata* L.; Coleópteros: *Olibrus*

geminus Ill., *Meligethes viridescens* Er., *Cetonia hirtella* L., *Malachius bipustulatus* L., *Attalus pictus* Kiesw., *Henicopus griseus* Küst., *Lobonix ciliatus* Graëlls y *Peritelus adusticornis* Kiesw., *Brachyderes pubescens* Boh., *Phytonomus constans* Boh. y *ononidis* Chev., *Apion astragali* Payk., *viciae* Payk. y *ervi* Kirb., *Rhynchites coeruleocephalus* Schall., *Chryptocephalus moraei* L., y *Koyi* Suffr., *Psylliodes chrysocephalus* L. y *Sphaeroderma testaceum* Fab.; Himenópteros: *Amasis obscura* Fab., *Rhodites rosae* L., *Ammophila holosericea* Germ. y *Camponotus lateralis* Ol.; Hemipteros: *Kleidocerus didymus* Zett. y *geminatus* Fieb., *Heterogaster artemisaea* Schill., *Stiphrosoma cicadifrons* Costa., *Pachyxyphus lineellus* Mls. y *Centrotus cornutus* L.; Dipteros: *Pachyrina maculosa* Mg., *Chrysops caecutiens* L., *Thereva nobilitata* F., *Orellia Wiedemannii* Mg., *Pollenia depressa* Mg., *Rhinophora atramentaria* Mg , *Melanostoma mellina* L. y *Volucella bombylans* L.

Infinitas gracias debian donar los dos excursionistas á la Divina Providencia, que 'ls proporcionava los medis de poder realisar freqüents anadas á diferents punts de Catalunya, gosar de bellas vistas y ocuparse d' entomologia, quan tants y tants se n' véuhen privats. ¿Ho féren aixís? Es de creure.

Quan se fá públich un descobriment d' aquells qu' admiran y sorprénen, tot seguit exclamém: ¡qué sabi deu ésser l' inventor! Debém estarli agrahits; y tot es alabarlo, oferirli coronas, alsarli estatuas y monuments.

La naturalesa no deixa un día ni un moment de presentarnos obras meravellosas que s' renovan sens parar may, y no obstant, quántas vegadas no n' fem cas, las mirém sols com per distracció, ab indiferencia, al pas que deuríam estudiarlas pera conéixerlas bé, que de segur, tenintlas conegudas, las sabríam apreciar mellor. La costúm de véurelas y usarlas nos las fá estimar poch. Dihém: los nostres pares, avis y besavis també ho vejéren y se n' serviren, donchs ni á nosaltres ni á nostres fills 'ns faltarán tampoch. ¿Estás segur de que las plujas vindrán sempre á fertilisar la terra y no á negarla? ¿de que l' vent servirá pera purificar l' atmósfera y fer fecundar las flors y no

pera portarnos miasmas pestilencials y arrencar los arbres?

Avuy en día s' calcula més que s' reflexiona. ¿Si vivim, ho debém á nosaltres meteïxos? ¿Si hem arribat als 60 anys sens cap mal crónich, mentres que tans de nostres parents y amichs, han mort, en lo més granat de sa joventut, després de grans sufriments, se deu á nostres cuydados? ¿Si bé, encara que no som richs, no 'ns falta lo passament pera donarnos alguna comoditat, quan altres son pobres y han de víurer en privacions, es degut á nostre ingeni é industria? Y dem per suposat que siga aixís, ¿qui 'ns ha donat lo talent, la penetració, l' esperit de cálcul y d' economía? ¿Hem escullit tal volta lo náixer de pares cristians, en país civilisat y de clima benignissim? ¿No podíam haber nascut d' una esquimal, d' una negra del Congo ó d' una selvatge de la Patagonia? ¿Y som nosaltres qui 'ns hem creat lo sol que 'ns escalfa é il-lumina; las plantas y 'ls animals que 'ns alimentan y vestéixen? Sapiguém agrahir aquestos beneficis.

Pera lograr aixó, tenim un método que sovint posém en práctica y es lo següent: quan en una excursió 'ns trobém en un punt culminant d' hont se descubreix un vast panorama, després d' havernos encisat en sa contemplació, de cop, tanquém los ulls y 'ns figurém que som cegos, qu' hem perdut la vista. ¡Quína soletat la nostra! Tot son tenebras; no 'ns es permés donar un pas sense fer tamborinadas; estém á la mercé de qualsevulla y la més petita criatura s' pot burlar de nosaltres; ¡se vol impotencia major! Primerament caura lo ruixat sobre nostres caps, abans de saber qu' está núbol; sentirém si l' ayre refresca nostras orellas, pero no veurém moure's las fullas de las plantas; refilará un moixó, mes ignorarém si está parat en una branca ó en un turonet; bé podrán passar las papallonas per devant nostre, ni tant sols pampallugas 'ns farán; oblidarém estudiar á la llum del sol las meravellas de la naturalesa que 'ns envoltan, y ara 'ns tindríam per ditxosos de poderlas mirar, encara que fós tant sols á la claror de la lluna. ¡Deu meu; si 'ns tornésseu la vista, quán agrahits vos quedaríam! Al cap de

cinch minuts d' haver estat ab los ulls cluchs y fetas las anteriors reflexions, 'ls obrím de nou, com si s' desprenguéssen unas cataratas y tot se veu més bonich; lo cel més blau; l' herba més verda; las flors més acoloridas y sobre tot, la bondat divina més clara y manifesta, puig llavoras compreném més vivament que, á cada segon que passa, s' opera una renovació gratuita no sols de nostra vista y demés sentits, sí que també de la meteixa vida.

No 'ls costá pas poch á abdós company lo móurers' d' allí; ¡si s' hi estava tant bé! Se sentía l' olor de la farigola y del esparnallach, com en Montserrat; s' hi veyan igualment las floretas blavas del *Aphyllanthes monspeliensis* L. (jonsa); sols hi faltava lo boix.

Ab recansa emprenguéren la ruta per entre mitj del bosch, y com ja hem dit, quasi tots los arbres que l' formavan eran pins de l' especie *halepensis* Mill., plantats molt espessos; aixís era que tenían lo tronch alt y prim y tant espurgat que únicament lluhía la copa; de modo que, en días nubolosos, si s' mira á certa distancia á través d' aquell laberinto de perxas, com cendrejan tant, s' experimenta l' il-lusió óptica de que l' bosch está invadit per la boyra. No s' hi veyan argelagas, pero sí moltas gatosas; lliris vermells, anémonas; thuyas y sobre tot orquídeas, podent citar: las *Aceras pyramidalis* Rchb. y *antropophora* R.; *Limodorum abortivum* Siv., *Orchis bifolia* L. y *Ophrys fusca* Lk.; algun *Thalictrum tuberosum* L., *Lythospermum fruticosum* L. y la *Primula officinalis* Jacq.

Diuhen que hi abundan los cunills; no 'n vejéren cap, mes sí puputs que sortían á dreta y esquerra, parantse á contemplarlos tot alsant la cresta.

Com lo sol comensava á abrusar, los insectes formavan una bellugor y véus aquí los que cassáren. Lepidópteros: *Thecla rubi* L., *Lycaena alsus* S. V., *Crocallis dardoinaria* Donz., *Eupithecia scopariata* Rbr. y *Pleurota ericella* Dup.; Coleópteros: *Cicindela campestris* L., *Carabus violaceus* Fab., *Percus stulta* Duft., *Acinopus tenebrioides* Duft., *Harpalus azureus* Fab., *Plinus hirticollis* Kiesw., *Xyletinus laticollis* Duft., *Lasioderma fulvescens* Muls., *Asida sericea* Ol., *Cistela murina* L., *Lagria hirta* L., *Metal-*

lites Fairmairi Kw. y *ovipennis* Bris., *Polydrosus armipes* Brull. y *mollis* Boh., *Geonemus flabellipes* Ol., *Balaninus turbatus* Gyl., *Apion tubiferum* Gyll., *Attelabus curculionoides* L. y *Rhynchites coeruleocephalus* Schall.; Himenópteros: *Schizocera furcata* Vill., *Cephus tabidus* Fab., *Amblyteles antenuatorius* Grav., *Camponotus sylvaticus* Ol. y *cruentatus* Latr., *Pheidole pallidula* Nyl., aquest sota las pedras.; Dípteros: *Exoprosopa Pandora* F., *Dioctria hyalipennis* F., *Empis rustica* Fll., *Geomyza combinata* L., *Dasyphora pratorum* Mg., *Echinomyia tesselata* F. y *Paragus bicolor* F.; Hemípteros: *Neottiglossa leporina* HS, *Aphanus tristis* Fieb. var. *inarimensis* Costa., *Hysteropterum grylloides* Fab., *B. maculifrons* Mls., *Philaenus campestris* Fall. y *spumarius* L., *Grypotes pinetellus* Boh. y *Thamnatettix crocea* HS.; Ortópteros: *Forficula moesta* Géné, *Loboptera decipiens* Germ., *Bacillus Rossi* Fab. y *gallicus* Charp.

Debém advertir que no son pocas las especies que s' troban, lo meteix en las montanyas qu' en lo plá, en los boscos qu' en las pradas; mes sols las citém una vegada en obsequi á la brevetat.

Un dels dos companys s' ajupí pera recullir un insecte que corría per terra y de sobte s' alsa, crida á son amich y ensenyantli una cosa que tenía á la má, li digué ¿no veus aixó? Son unas pinsas que, dos anys enrera, vaig perdre per aquestos voltants y ara acabo de trobarlas. ¡Quína casualitat!

Aquesta paraula *casualitat*, no sempre s' usa en son verdader sentit d' imprevist; sovint s' interpreta per cosa que succeheix espontáneament, per ella meteixa. Se diu d' algú: li ha sortit una llupia, y casualment al front; per etzar se li tombá l' escala; mes ¿quí sab si temps enrera rebé un cop, y si l' escala no estava mal col·locada?

De tot lo que passa en lo mon ¿hi ha res que sía casual, en est sentit que considerém equivocat?

La pluja que s' desprén dels núbols; l' huracá que arrenca 'ls arbrers; la malaltía que 'ns mata, no son sino efectes de las causas qu' ho produhéixen.

Quan los vapors qu' están suspesos en l' espay, se tro-

ban en determinadas condicions, se condensan y cáuhen sobre de la terra en forma d' aygua. Si en una part de l' atmósfera, l' ayre es més calent qu' en l' altra, al instant empendrá una rápida carrera que no termenará fins á tant que trobia son equilibri de temperatura. Si 'ns ve una indisposició, quelcom ne será l' orígen. Som atacats de la verola, ¿podém creure que 'ns ha vingut sense cóm va ni cóm costa? nó; lo que sí pot ser, es que ignorém la causa que l' ha produhida. ¿Quí sab si anárem á una casa en que hi havía un mort de cos present y entrárem en la sala mortuoria, están cobertas las parets de bayetas negras que acabavan de ser portadas d' una altra casa, hont servíren pera un difunt de verola? Tal volta la roba que 'ns ha tornat la bugadera havía sigut rentada junt ab roba d' un verolós. ¿No podém passar per lo costat d' un carro d' escombrarías plé de palla treta d' una márfega qu' estés empapada de miasmas pestilencials? Com s' está á las foscas de totas aquestas circunstancias, quan sobrevé lo mal, dihém: ¿cóm diantre ha vingut? No pot ésser sino per sí meteix.

MIQUEL CUNÍ Y MARTORELL.

(Acabará.)

UNA ASCENSIÓ

DEL REY EN PERE III D' ARAGÓ, «LO GRAN», AL CANIGÓ

I

¿Quí ho havia de dir que després de tant bescantar aquí alguns catalanistas l' *alpinisme* per foraster, nos sortis ara nostre gran monarca essentne lo primer adepte, lo verdader precursor, y de sis sigles enrera, com qui no hi toca? Donchs aixís se deduheix de la següent relació que traduheixo de la *Chronica Fr. Salimbene Parmensis ordinis minorum ex Codice Bibliotecae Vaticanae nunc primum edita* [in] *Monumenta historica ad Provincias Parmensem et Placentinam pertinentia* (Parmae, ex officina Petri Fiaccadorii, A. MDCCCLVIII, pág. 354-5). Res manca en eixa relació pera poder proclamar al ardit monarca lo primer *alpinista* (ó per mellor dir *pirenista)* conegut: primera ascensió indubitada, ausencia de guía, llarch y fatigós camí á peu, atracció irresistible de lo desconegut, menyspreu de tot perill, afany exclusiu de petjar lo cim y de guanyar victoria *(excelsior!)* Té ben merescut, donchs, un lloch d' honor en la *Galería d' excursionistas catalans célebres* de nostre Centre, y proposo que l' ocupe lo més aviat possible, ja que de dret li pertoca.

La relació que traduheixo está escrita en un llatí planer, si bé gens vulgar, y tant per son estil com per l' ingenuitat que de tota ella traspúa, ofereix tots los carácters

de complerta autenticitat. La tempestat á mitja pujada no la descriuría mellor ni ab més sobrietat avuy nostre inimitable escriptor pyrenáich En Carles Bosch de la Trinxería: es verament un d' eixos furiosos oratges que s' congrían, rebentan y desfan sobtadament en totas las altas montanyas. Un d' igual vaig aguantarne jo en lo *Coll de Cote-Fablo* (1,585 m.), Pyrineu d' Aragó, al anar de Torla á Biescas en Agost de 1880 [1].

Pera refrescar la memoria y pera ferse més bé cárrech del text que motiva aquest preámbul, aplegaré aquí quatre datos sobre la montanya que 'ns ocupa. Lo Canigó no es lo més alt dels cims del Pyrineu Oriental: té sols 2,785 metres sobre l' nivell del mar y l' aventatjan per conseqüent lo Pich de Carlit (2,921 m.) y lo Puigmal (2,909 m.); mes fins á época quasi contemporánea havía passat sempre per ésser lo preeminent de tota la cadena pyrenáica. Sa desembrassada situació, arrencant briosament y sens destorb de la meteixa plana rossellonesa, explica la supremacia que se li atribuhía, destronant per dita de la gent fins al verdader rey dels Pyrineus, lo geganti Pich d' Aneto (3,404 m.), reclós entre las altíssimas serras de la Vall d' Aran y de la provincia d' Hosca. S' hi pot pujar per diferents costats, pe 'l Vernet, per Prats de Molló, Corsavi, Valmanya, etc., y fins al estanyols de Cadí (2,359 m.) hi ha bon camí de matxos. Lo Club Alpí Francés havía fet construhir prop d' eixos estanys una barraca de refugi, mes algun viandant ó pastor, despitat per haverla trobada tancada y barrada, n' esfondrá lo teulat y de llavors ensá quedá lo refugi obert als quatre vents y arrunantse per graus. Avuy s' ha de fer nit tres quarts més avall, en la barraca del vaquer de la jassa de Cadí, á 2,100 metres d' altitut. «Dels estanyols al cim hi ha una pujada que no té res de fatigosa fins allí hont comensa la *Xemeneya*, corredor estret, d'una pendent de 45°, que s' obre entre 'ls esqueys redressats del cim. S' ha de pujar cosa d' uns 80 metres de quatre grapas fins arribar á dalt [2].» Lo Sr. Bosch de la Trinxería,

[1] V. *Anunri de l' Associació d' excursions Catalana*, any I (1881), pl. 393-4.

[2] Ch. Martins, *Une station géodésique au sommet du Canigou*, [in] «Revue des Deux Mondes», 15 Desembre 1872.

en son article *Una ascensió atrevida al pich de Balaig* [1], atribuheix á n' aquesta xemeneya uns 70 metres quasi á pich, y en son altre article *Lo Canigó* [2] uns 80 m. ab 50° de pendent: mes lo Sr. Maspons, en sa relació [3] de l' ascensió que hi féren en Agost de 1889, acostantse més á la veritat, li dona tant sols una inclinació ó desnivell de 70 á 75 per cent, que equival aproximadament á uns 46°. Lo cim, segons lo meteix senyor, lo constituheix un rectángul de 3 metres per 4, qu' es lo meteix que diu lo Sr. Bosch en lo primer de sos dos esmentats articles, si bé en lo segon, aquest dona á eix rectángul las dimensions de 5 metres per 8, es á dir, quasi l' doble. També dalt del pich superior de Balaig hi ha fet edificar lo Club Alpí Francés una barraqueta pera arrecerarse del vent. La vegetació arborescent, segons dit Mr. Charles Martins, termena en la vessant occidental, sota lo pla de Cadí, á 2,269 metres d' altitut, mentres que en la septentrional arriba fins á 2,355, y més enllá, cap al Vernet, alcansa la de 2,522 m.

Dit aixó á manera de *memento*, passo á donar la traducció sobredita, advertint qu' es completament literal.

II

«..... Aquest Pere, rey d' Aragó, fou home de gran cor, fort en las armas y entés en la guerra, de gran empresa y molt ardiment, com ho deixá demostrat en la qüestió del regne de Sicilia, que s' atreví á invadir fent cara ensemps al rey En Carles y al papa Martí. També ho acredita altre exemple, que aném á exposar. En los confins de la Provensa y d' Espanya s' alsa un mont alterós, anomenat per los habitants d' aquellas encontradas mont Canigós, y que nosaltres podríam dirne mont Caliginós. Es la primera montanya que véuhen los navegants al tornar á terra y també la darrera que oviran al allunyársen, puig més enllá cap més ne póden veure. En aquesta montanya may

[1] *Bulleti de la Associació d' excursions Catalana*, vol. IX (1887), pl. 184.
[2] *Ibid.*, any X (1888), pl. 151.
[3] *Ibid.*, vol. XII, pl. 26.

hi ha habitat cap home, ni cap fill d' home s' atreví may á pujarhi, per rahó de sa extraordinaria alsada y de la dificultat del camí y del traball, si bé que en sos repeus hi han habitants. Volent, donchs, En Pere d' Aragó pujar dalt de la montanya y desitjant experimentar y conéixer per sí meteix lo que hi havia dalt del cim, cridá á dos soldats amichs íntims seus y 'ls revelá lo que fer se proposava, de lo que ells molt s' alegráren, prometentli no sols que li mantindrían lo secret, sino que may se separarían d' ell. Provistos, donchs, de quevíures y armas pera la marxa, deixáren los cavalls al peu de la montanya, hont se troban encara pobladors, y comensáren á fer poch á poch l' ascensió á peu, y havent pujat ja molt amunt, comensáren á sentir trons horrorosos y terribles: per dessobre relluhían los llampechs y devallava una furiosa pedregada, que tots los espantá y espahordí, á tal punt que cayguéren en terra com si la por y la sorpresa 'ls hi hagués llevat lo respir. En Pere, pertant, qui era més robust y fort y volía satisfer lo desitj de son cor, los alentava pera que no s' deixéssen véncer del terror y de l' aflicció, dihéntloshi cóm lo present traball redundaría en honra y gloria seva; y 'ls donava menjar y menjava igual qu' ells, y després de reposar y referse de la fatiga del camí y de tants traballs, altra volta 'ls animava pera que pujéssen ab ell coratjosament. Y aixís moltas vegadas ho fiu y ho digué. Per fí aquells dos companys del rey En Pere comensáren á desdir, sens quasi poder respirar per l'excessiu cansanci y la por del trons. Llavors En Pere 'ls pregá que l' esperéssen fins l' endemá al vespre, y si á las horas no havía tornat, que baixéssen y anéssen ahont volguéssen. Pujá, donchs, lo rey sol, ab grossos traballs; y una volta arribat al cim, hi trobá un llach, de hont, haventhi tirat una pedra, ne sortí un grossíssim y espantable drach, que comensá á volar per l' ayre, enfosquintlo y obscurintlo ab son alé. En Pere llavors torná á baixar y explicá minuciosament á sos companys tot lo que havía vist y 'ls doná llicencia, tot baixant de la montanya, pera que ho contéssen tot á qui volguéssen. A mon parer, aquest fet d' En Pere d' Aragó pot ben bé compararse ab

las gestas d' Alexandre, qui volgué fer també l' experiencia de molt terribles passos y traballs pera guanyarse las alabansas de la posteritat.»

Fins aquí lo P. Salimbene. Se m' permeterá qu' ara jo, per mon compte, afegeixi encara quatre paraulas.

III

L'ascensió d' En Pere III d' Aragó termená, per lo que s' acaba de llegir, en los estanyols de Cadí ó sia 426 metres més avall del veritable cim, més aviat sens dubte per creure's haver arribat realment al punt culminant que no pas per la fabulosa aventurá del dragó.

Aquesta, per tant, es completament d' época mitjeval, y avuy meteix la podém comprobar viventa en quasi tots los paíssos de montanya. La prontitut esglayadora ab que s' forman y s' esvehéixen las tempestats en las serraladas alterosas, la brega furienta dels elements en la soledat dels cims, han sugerit als senzills y créduls montanyesos una explicació sobrenatural del fenómeno, atribuhintlo al drach infernal ó sía al mal esperit, en qui ha personificat lo miserable habitant de las alturas totas las forsas de la naturalesa causadoras de desgracias y devastació. Aixó, prescindint del sentit simbólich, religiós ó moral, que encarnan quasi totas eixas antiquíssimas tradicions de feras y monstres vençuts per virtuosos heroes, quan no pe' ls meteixos Sants y Santas del cel.

Lo P. Joseph-Romain Joly, en sa *Géographie Sacrée* (Paris, A. Jombert, MDCCLXXXIV, pl. 356-8), diu que Sant Jeroni, comentant un text d' Isaías (cap. XIII, ỳ 21), explica que aquestos dragons son una especie de serps grossas ab alas y cresta, de color de foch y ab l'esquena coberta de dura escata. Tant en Polybi com en Strabo, Josèphus, Plinius, etc., se parla d' eixos dragons ab alas com existents en Assia y Africa: Aldrovande cita testimonis oculars que n' havían vist á França, conservats en esperit de vi: un d' ells fou presentat al rey En Francisco I.

Nostre Maspons, en sas *Tradicions del Vallés* (pl. 68),

refereix la popular *Llegenda del Drach* volador de Sant Llorens del Munt, quina cova conéixen prou mos companys excursionistas. Pellicer, en son llibre *Santa María de Ripoll* (pl. 75) nos parla també del *Lluert (llagardaix) de Sant Eudalt,* del qual, ab la protecció d' eix Sant, haguè victoria lo cavaller Dulcet; y Alsius, en son *Ensaig histórich sobre la vila de Banyolas* (pl. 12), esmenta lo *Drach del estany* de dita població, rematat per Carlomagne. Coneguda es així meteix la tradició provensal de la *Tarasca,* terror de las riberas del Ródano, deslliuradas per Santa Marta de tant horrible fera.

En lo Friul, comarca de l' alta Italia oriental, la semblansa es encara més notable ab lo drach canigonench. Conta la tradició qu' en época remotíssima, lo que avuy ne diuhen «Campo di Gemona» era un gran estany, en mitj del qual hi havía un illot habitat per un drach terrible, assot de l' encontrada, *ch' al mazave nome cul flât e ch' al mangiave la int in trei boçhiadiz* (que matava un home ab l' alé y s' menjava la gent ab tres bocadas), com diuhen los friulans en llur pintoresch llenguatje. *La int disperade preà un sant romit di liberale di che flagel* (la gent desesperada pregá á un sant romeu que la deslliurés d' aquell flagell), y després de tres conjurs, efectivament, la bestiassa diabólica s' enfonzá al infern y s' produhí un terratrémol qu' esberlá la montanya de dalt á baix, escolantse las ayguas del llach pe 'ls improvisats portells.

En lo Trentino, que confronta á sol-ixent ab lo Friul, no fa pas cinquanta anys qu' en l' ermita de Santa María *delle grazie* s' ensenyava encara al visitant la pell d' un serpent disforme, *d' un dragone mostruoso,* que s' havía ensenyorit del proper llach de Nambino y s' menjava bestias y personas, fins y á tant que morí als tiros de dos valents cassadors de la vehina vall de Sole. A Mezzacorona, prop de Trento, encara s' bada, negra y feréstega, sobre lo Santuari de San Gothardo, la gola d' una cova *(tana) del Basilisco,* monstre que ab son baf empestat y son rohent verí afligía crudelment l' encontrada. Un ardit cavaller, lo jove comte dei Firmiani, ab valerós enginy triomfá

d' ell y de sas malas arts, travessantlo d' una llançada y deixantlo retut á sos peus. Reapareix aquí la llegenda de Sant Jordi, tant generalisada en l' edat mitja, y de la que son tant sols variants la del Comte Wifredo y lo Drach de Sant Llorens del Munt, representada en los alts relleus del portal de Sant Ivo de la Seu de Barcelona, y las altras de nostra terra á que al comens nos havém referit.

Per lo demés, tornant al rey En Pere y á sa ascensió, havém de dir que la fama de maléfichs y enbruixats de que gosan encara avuy los estanyols ó clots de Balaig, es ja antigua. Pujades en sa *Crónica* [1] ja 'n parla, y diu que l' Canigó es «montanya molt famosa pero difamada per causa de la llacuna, llach, estany ó aygua embassada que en aquella hi ha, profundíssima y de color negre, ahont recúllen las malas arts mágicas, etxisos y encantaments». Traduheix á continuació un passatje de Petro Berchor, qui califica al mont Canigó d' «altíssim y casi impujable, en la sumitat y altura del qual hi ha un llach que l' aygua d' ell es negra, y es tant fondo que no s' hi troba fi. Díuse per los de la terra haverhi habitació de dimonis, en modo d' un gran palau edificat baix sota de l' aygua. De hont se segueix, si allí llansan ó tiran una pedra; aquí meteix, com si los dimonis fóssen ofesos, íxen y se véuhen, sénten y óuhen grans trons, avalot y tempestat.....»

Lo rey, no veyent camí practicable més amunt, sol y sens medis pera arriscar lo pas per la famosa xemeneya, llavors sens dubte bon xich més perillosa qu' ara, y sobretot, bastant á son propósit lo deixar demostrat que no s' havia acobardit com sos dos companys, se n' entorná avall y doná á son regrés l' explicació més en armonía ab las preocupacions d' aquells temps y la que més havía d' enaltir sa proesa als ulls de sos contemporanis.

Restan per esbrinar dos punts capitals, que per ara havém de deixar sens resoldre: lo fixar quán y ab quín objecte verificá D. Pere l' ascensió. Coneguda la treta de que s' valgué pera acudir al camp de Burdeos y burlar la traydoría projectada per son contrincant En Carles d' Anjou,

[1] Part 1.ª, cap. IV, fol. 3.

aixís com las peripecias de son retorn á través del Pyrineu aragonés, dirém, sí, qu' En Pere III, per sas marxas y contramarxas á peu *per montes et colles*, deixá ben acreditat ésser un alpinista de primera forsa molts sigles abans de que s' inventés aquesta paraula. Tal volta al haver esment de la formidable invasió que preparavan los francesos contra nostra Catalunya, volgué secretament ferse cárrech de l' importancia estratégica que podía tenir lo Canigó ó estudiar á tot pler desde aquell enlayrat observatori la topografía general del país y lo plan de defensa contra l' estol invasor. Per més que sía destruir per sa base la llegenda purament alpina que 'ns conta lo bon frare parmesá, en un rey com En Pere *l' Gran* y en moments de tanta trascendencia pera la futura sort de son reyalme com los en que probablement executá sa arriscada empresa, havém de suposar motius més fondos que los que li atribubeix la tradició recullida per l' esmentat cronista.

¡Y si, després de tot, la tradició fós falsa y si may hagués petjat lo monarca aragonés la montanya tant anyorada en l' actualitat dels catalans d' Espanya? Aixó es lo que convindría estudiar: jo per avuy me limito á extendre la veu que n' corría en l' edat mitjana y á ferhi alguns comentaris que la lectura del vell text m' ha sugerit.

Ramon Arabía y Solanas.

EXCURSIÓ Á LAS SERRAS

SITUADAS AL OEST DEL «PLA DE BARCELONA»

(GAVÁ, BRUGUÉS, ARAMPRUNYÁ,
BEGAS, ORDAL, SANT PONS, CORBERA Y MOLINS DE REY)

Lo diumenge 24 de Mars del any 1889, D. Arthur Osona y l' infrascrit preníam á l' estació de *Barcelona* lo primer tren de la línea de *Vilanova*, que surt á las 5h 30 matí (meridiá de Madrid), ab lo propósit de baixar á *Gavá*.

Després de creuhar ab lo tren lo magnífich plá del *Llobregat* ab sas hortas y fruyterars, y á poch de sortir del *Prat de Llobregat*—poble de 2,541 habitants—vegérem en la coma de la montanya, envers á ponent y á uns 2 kilómetres de distancia, lo pintoresch poble de *Viladecans*, situat á uns 40 metres sobre l' mar, ab una població de 1,239 habitants. — A las 6h 10, ó sian 6h 33 de nostre meridiá, baixárem á l' estació de *Gavá*, poble en análoga situació que *Viladecans*, y com aquest essencialment agrícola. Dista de *Barcelona* per la línea férrea 22'3 kilómetres.

De l' estació de *Gavá* arrenca un passeig ab arbres, d' un centenar de metres de llarch, que la uneix ab lo poble. A l' arribada de tots los trens hi ha un servey de tartana entre l' estació de *Gavá* y *Viladecans*, separats uns 2 kilómetres.

En lo poble de *Gavá*, l' arqueólech y l' artista no hi trobarán res digne d' atenció.

No fa pas gayres anys, las febres intermitents causavan estragos en aquesta localitat, pero avuy, gracias als cuydados de la Junta de Sanitat, que procura desayguar los aygua molls y estanyols, perennes focos d' infecció, las febres ja son raras.

A *Gavá* no hi ha hostal propiament dit, pero entre alguna que altra casa que servéixen de menjar, mereix citarse *Can Francisco Durán*, que es lo café de la plassa.

L' agutzil, *En Tutusaus*, pot servir d' excel-lent guía, puig coneix palm á palm las montanyas de la regió, verdaders deserts, hont l' excursionista pot pérdrer's per moltas horas si no va acompanyat d' un práctich de la comarca. Pera poguer utilisar sos serveys, es precís que se l' avise ab 2 ó 3 días d' antelació.

A *Gavá*, lo primer que 'ns cridá l' atenció fou l' abundancia de la pedra coneguda vulgarment per esmoladora, que s' emplea pera la construcció, encar que té la desventatja de desgastarse molt fácilment.

Gavá pertany al partit de *Sant Feliu de Llobregat*, de qual vila dista 10 kilómetres. Sa població es de 1,643 habitants, y sa altura sobre lo nivell del mar no passará de 30 metres.

A las 8^{h} próximament sortiam de *Gavá* per camí de carros en direcció NO., per entre vinyas, garrofers y oliveras; y á poch de sortir del poble, vegérem á uns 500 metres de distancia, voltat de camps, lo *cementiri de Gavá*. Al cap d' un quart de seguir la carretera, que per los revolts de las montanyas puja lentament, no vegérem ja més terras de conreu y comensárem á passar per entre magnífichs boscos de pins y alzinas. A la mitja hora deixárem á l' esquerra un grandiós casal enderrocat, conegut per *Can Margarit*, que, segons 'ns contá lo fill del agutzil de Gavá, que 'ns servía de guía, un temps fou lo refugi dels cassadors, únich en aquellas aspres y solitarias montanyas, pobladas de feras. Als 10 minuts de *Can Margarit* passárem per la gran casa de *Can Mas*, que deixárem á l' esquerra, sobre la carretera; y als 10 minuts més arribávam á la ermita de *Brugués*, coneguda per la *Mare de Deu del Sitjar*. (Alt. apr. 290 m.)

Desde *Gava* s' pot anar á *Brugués* per la *Font del Ferro*, per hont, encar que s' pert mitja hora, es preferible passar, puig lo paissatge es de lo més pintoresch que s' puga imaginar. L' itinerari de *Gavá á Brugués* per la *Font del Ferro*, es com segueix:

Se segueix curs amunt de la riera de *Sant Llorens*, que naix en las vertents Est de *Begas* y va directe al mar. Durant tres quarts passa per entre vinyas y terreno pedregós fins á *Can Roig*, hont la riera té sols l' aspecte de torrent; d' aquest punt fins á la *Font del Ferro*, que dista sols 15 minuts, se passa per llochs en extrem frescals. La font es molt copiosa y la vegetació de sos voltants admirable. Al estiu es molt freqüentada.

Se surt de la *Font del Ferro* en direcció O. per camí de carros, y ab mitja hora s' puja per entre atapahits boscos á la carretera de *Begas* y á la *ermita de Brugués*, enfront meteix de *Can Ramoneda*, casa vehina á l' esmentada ermita.

Lo Sitjar, ó sia l' *ermita de Brugués*, es notabilíssima; la portada es del sigle XV (darrerías del gótich); l' abside sembla románich. En son interior crida l' atenció lo retaule del altar major, de pinturas notables; la *Mare de Deu del Sitjar*, que allí s' venera, y que segons una tradició fou trobada en una cova en lo sigle XV per un pastor; á l' esquerra del altar major se conserva una capa, un gayato y un barret que té en son centre clavada una medalla. A la dreta hi ha un quadro caligrafiat en que s' llegéixen datos sobre l' historia de l' imatge. En la porta del santuari hi ha l' escut dels senyors d' Aramprunyá. — La festa de l' ermita té lloch per Pasqua de Resurrecció.

L' ermitá guarda una escultura bisantina, quatre pinturas sobre fusta y dos quadros. Sobre una porta de l' habitació de l' ermitá s' hi veu una inscripció, y un' altra devant de l' ermita y en un altra porta. No poguérem copiarlas.

Enfront de la porta de l' ermita existeix una bonica creu sobre tres grahons Se coneix que fou trencada, puig se veu afegida ab ferro.

Sortirem de l' *ermita de Brugués* en direcció NO. y O.,

per un caminet que es la dressera de *Begas*, lo qual deixárem á l' esquerra als 10 ó 12 minuts, sota meteix del castell, pujant llavors al dret y arribant al *Castell d' Aramprunyá* als 3 ó 4 minuts més. Gran part del castell se troba en ruinas, pero aquellas ruinas magestuosas revelan son antich esplendor. (V. BULLETÍ de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, vol. I, pl. 219-222).

Los humils pagesos que l' habitan, sens dubte comprenent la grandiositat d' aquella obra, s' esmeran en conservarla, y guardan cuydadosament, com á recort del valor artístich del castell, un ángel que sosté l' escut dels senyors d' *Aramprunyá*.

En l' extrem NO. del castell se veu la capella de *Sant Miquel del Brugués*, que no conté res de notable. La nau es gótica. Unicament hi ha una senzilla creu, també gótica, un retaule del any 1698 y un St. Miquel. Se coneix que fou renovada en 1808, puig aquesta fetxa s' veu en la porta d' entrada. En una de las parets exteriors s' hi veu una porta tapiada. Lo dia de Sant Miquel, 29 de Setembre, celebra l' aplech.

En la part SO. del *Castell* se veu grabada en la roca viva y en carácters gótichs la següent inscripció:

En ⋮ lay ⋮ de ⋮ la ⋮ enquarnació ⋮ de ⋮ nre ⋮
Senyor ⋮ MCCCLXXV ⋮ fo ⋮ comença
da ⋮ la ⋮ obra ⋮ del ⋮ mur ⋮ daquest ⋮ ca
stell ⋮ per ⋮ mossen ⋮ jac ⋮ march ⋮

Lo mur á que s' fa referencia en l' inscripció que precedeix, está quasi totalment arruinat.

En lo castell se véuhen vestigis de sepulturas olerdulanas.

La primitiva *ermita de Brugués* hont s' hi venerava sigles enrera l' Imatge de la Verge del Sitjar, que fou trobada en una cova y s' venera en l' ermita de que ja s' ha parlat, está quasi en ruinas. Restan en peu quatre parets, quals pedras, materialment corcadas, acreditan bé prou llur antigüetat. Estava aixecada en l' extrém d' una faixa

de terra que, formant la base del castell, avansa cap al SE.

La castell está situat á 420 metres sobre lo nivell del mar. Lo panorama que desd' allí s' disfruta es encantador: totas las serras de la costa de ponent de Barcelona, las serras del Tibidabo, las de la costa de llevant, Montseny, los Pyrineus, las serras de Cadí, Sant Llorens del Munt, Montserrat, etc., tancant l' horisó al E. y S. lo mar.

Lo turó en que está assentat lo castell d' Aramprunyá ofereix un aspecte fantástich.

Las montanyas que arrencan de la costa no oferéixen res de particular, puig van ascendint lentament á mida que s' allunyan del mar; pero á poca distancia, aqueixa ondulació es interrompuda, y enormes rocas sobreposadas forman precipicis horrorosos, dalt de las quals se construhí lo castell. Al S. d' aquest, potser lo precipici té una fondaria de 200 á 250 metres, quasi perpendiculars; al N. y O., encar que no tant terribles, no deixan d' ésser imponents.

Las fondaladas que forman eixos abismes, están cobertas de variada y riquíssima vegetació, y son molt abundants en ayguas.

Donada la situació del castell, inaccesible quasi per tot arreu, y tenint en compte sas fortificacions, á ben segur que sería considerat com á inexpugnable. No obstant, está dominat en alguns metres per un turó molt próxim, situat al NO., que es una posició fortíssima devant del castell.

Las montanyas d' aquesta regió, principalment lo turó que 'ns ocupa, eran morada de feras no fa molts anys, pero la persecució incessant de que han sigut objecte aquéllas per part dels pastors, ha fet que hajan desaparegut completament. Encara existéixen, no obstant, en aquestas desertas serras algun que altre gat montés, tuixons, guineus, mustelas, águilas y volatería.

Aquestas amplíssimas montanyas están divididas en dúas porcions ben distintas entre sí: la menor en extensió y altura, que es la oriental y corre paralela al Llobregat, es la més bonica y frondosa. Está formada quasi en sa totalitat per enormes rocas, comunment conegudas per pedras

d' esmolar, las quals son degudas á la mescla de las arenas rojas ab la mica, que forma la samita roja, operada en lo período triássich de l' época secundaria. En alguns punts, principalment en la ribera del Llobregat, se calcula que llur espessor no baixará de 150 metres.

Lo macís de las serras, que está més al occident, y va de SE. á NO., es essencialment de naturalesa calissa. La serralada es molt més extensa, elevada y groixuda que l' anterior, y está coronada al SE. per lo turó de la Morella, d' uns 600 metres d' altura, y al NO. per lo Turó de Puig d' Agullas, que es lo culminant, situat á 650 metres sobre lo nivell ordinari.

A las 10h 30 arribávam al castell y fins á las 11h 30 no n' sortíam. Baixárem del castell en direcció S., passant per colossals alzinas y garrofers, y als 5 ó 6 minuts arribávam al camí de *Brugués á Begas*, que seguírem envers al SE. y E. primer y més tart al NE., arribant al quart escassament á l' *ermita de Brugués*, y pochs passos més avall, al peu de la carretera, *á Can Ramoneda*, hont nos quedárem á dinar. L' habita lo guarda bosch En Jaume Benavent, gran coneixedor de la comarca y bon guía de la meteixa, per lo qual lo recomano als excursionistas que desitjen visitar aquella magnífica regió.

A las 2h 15 de la tarde sortíam de *Can Ramoneda* per la carretera en direcció al NO., passant per entre fondaladas deliciosas per llur vegetació extraordinaria y per lo abrupte de las montanyas que las tancan. Colossals rocas de pedras d' esmolar s' aixecan perpendicularment, afectant formas fantásticas, plenas de cavernas, morada d' aus de rapinya, y corcadas per l' acció de las ayguas, en quals esquerdas apareix una espléndida vegetació. Una d' eixas rocas inmensas sospesa sobre la carretera, mirada de perfil desde l' N., sembla la gran esfinge; es impossible formarse cárrech de la grandiositat del espectacle.

Als 15 minuts de *Can Ramoneda*, deixávam á l' esquerra un camí de carros de desembocar, que puja al O., en quals revolts s' estimbá lo día abans un carro carregat de llenya, quedant destrossat á alguns metres costa avall

de la montanya. Als 5 minuts més, deixárem á la dreta la casa coneguda per *Can Mas Cortils*, en la actualitat enderrocada, y als 30 minuts més, després de seguir las infinitas curvas de la carretera, que passa per paissatges encantadors, arribávam á l' *iglesia parroquial de Begas*, situada á la dreta de la carretera. (Alt. apr. 490 m.)

L' iglesia de Begas está assentada al extrém N. d' una vall circundada arreu de montanyas plenas d' espessas boscurias, menos per la part del E., en que hi ha un coll que permet una vista local, pero bonica, del Llobregat y plá de Barcelona. Aquesta petita vall, inclinada lleugerament al NO., va estrenyentse molt pera dilatarse més avall.

Seguírem carretera avall envers al O., planejant quasi, tal es sa escassa inclinació, per vinyas y camps de blat en lo centre de la vall, y atapahits boscos de pins á dreta y esquerra, y als 20 minuts arribávam al poble de *Begas*. Eran las 3h 25 de la tarde.

Begas es un poble quasi purament vinícola, situat á uns 430 metres sobre l' nivell del mar, á 12 kilómetres de Sant Feliu de Llobregat, á qual partit pertany, y á 8 kilómetres de Gavá, que es l' estació més próxima. Població, 926 habitants. Hostal, *Can Sastre*, hont refrescárem.

Begas está situat en una dilatada vall central, calma ó *plateau*, que tindrá uns 3 kilómetres d' E. á O. y 2 de S. á N., limitada y dominada per un cercle de montanyas, quals crestas culminants son: Montau ó Montan, de 590 á 600 metres d' altitut; lo Serrat Blanch; Puigmoltó; la Morella, d' igual altura que lo turó de Montau, y la Serreta.

Seguírem carrer avall del poble, y al poch rato trobárem una bifurcació; lo camí de l' esquerra, de carros, passa per un grupo de casas, una de las quals es l' estanch, situadas á la dreta; á l' oposada s' veu la grandiosa y elegant torre del malaguanyat D. Teodor Bosch, enterrat en la magnífica iglesia adossada á la torre. Aquest meteix camí va á Olesa de Bonesvalls ab cosa de 2 horas.

A las 4h de la tarde sortíam de Begas per lo camí de la dreta, en direcció NO., y als pochs minuts passávam per un grupo de casas que forma part d' aquell poble; seguí-

rem llavors en direcció O. avall, deixant á la dreta un camí; á poch tombávam á la dreta, cap al NE., y més tart al NO., deixant á l' esquerra dos camins que van al O. y NO. respectivament.

Als 15 minuts de Begas trobávam á la dreta un camí de carros que va á Can Figueras, y á la esquerra un altre de conrehuar vinyas; al SO., al cim d' un serradet, s' ovira desde aquest punt l' ermita de Santa Eularia. Als 5 minuts més passávam per *Can Pau*, casa situada á la dreta, y proseguint lo camí de carros cap al NO., als 10 minuts per sota *Can Vinyas*. Desde aquí comensa á pujar la carretera montanyas escarpadas, pedregosas, áridas, calissas, y, per lo tant, pobres en vegetació y aygua. Al cap de 20 minuts de seguir las curvas que descriu la carretera pera salvar los accidents del terreno, arribávam al *Collet de la Creu de Can Ardenya*, hont hi ha una creu de fusta. (Alt. apr. 530 m.) Després d' atravessar longitudinalment, de SO. á NE., la calma de més d' un kilómetre de llarch, dita lo *Plá de Can Ardenya*, arribávam á son extrém NE., hont hi ha en un altre collet la casa de *Can Ardenya*, en la actualitat inhabitada. Desde l' collet se disfruta d' un bonich panorama sobre las primeras serras del Llobregat ab los turons del Pí den Cartró, Sant Antoni, etc.; lo plá del Llobregat, lo de Barcelona, al E.; y al NE., las serras del Tibidabo, Sant Llorens del Munt, Montseny, y en últim terme los nevats Pyrineus y l' mar.

Baixárem á l' esquerra en direcció NE. y N., y als dos minuts deixávam á la dreta un camí de carros que va á la gran casa de *Can Sadurní*, en qual deliciós y frescal sot naix la copiosa riera de *Vallirana*.

Passávam per las vessants E. y N. de la montanya, de manera que 'ns vegérem lliures dels ardorosos raigs del sol, que 'ns havían fet suhar de valent tot lo día. Anávam seguint per sobre la vorera esquerra de la *riera de Vallirana*, y desde las alturas de la carretera ovirávam al extrém de la vall, Cervelló al NE. y Vallirana al N.: abdós pobles al costat de l' esmentada riera.

Als 20 minuts deixávam á l' esquerra un forn de cals enderrocat; als 10 més, á l' oposada, un casal en igual es-

tat, y á l' esquerra una pedrera ahont se dirigeig un camí que va envers al S. Als 10 ó 12 minuts més, deixávam á la dreta la deliciosa vall cuberta d' atapahida vegetació; y llavors, passant per un collet, baixárem al NO., veyent enfront un' altra vall, qu' es la de Vallirana, la qual desemboca en la primera, poch més avall d' aquest poble. Als 2 ó 3 minuts deixávam á la dreta una dressera que baixa en direcció N. á Vallirana, y als 10 més arribávam á la magnífica *carretera de Madrid á Valencia y la Junquera*, prop del punt hont hi ha un pont de carreus que salva una riera molt copiosa que s' ajunta á l' altra, més caudalosa encara, que, com s' ha dit, baixa dels sots de Can Sadurní y Can Ardenya. Seguint carretera avall, en direcció NE., als 5 minuts arribávam á *Vallirana*, hont hi entrávam á las 6h 15, hostatjantnos y pernoctant en l' hostal de *Can Tiquet*, gran casal que un jorn fou parada de diligencias. De *Begas* á *Vallirana* l' excursió fou precipitada, per temor de que 'ns sorprengués la nit en aquellas solitarias y encrespadas serras.

Lo poble de *Vallirana* está situat en lo kilómetre 73 de la carretera, á uns 200 metres d' altitut, en lloch molt pintoresch. L'iglesia parroquial es moderna y no conté res que cride l' atenció Quasi tot lo poble está á abdós costats de la carretera. Població, 1,497 habitants. Es poble industrial y agrícola al propi temps. Té una fábrica de filats, moguda per las ayguas de la riera; un' altra de vidre, y varias de ciment, cals y guix. La producció vinícola es extraordinaria.

En lo terme de Vallirana s' troban criaderos de plom, que no s' explotan.

Lo dia següent, á quarts de 7h del matí, sortírem de *Can Tiquet* (de qual hostal quedárem molt satisfets), per la carretera amunt, en direcció O. En lo kilómetre 70, entrárem en la regió dels boscos, pero quedárem dolorosament sorpresos al observar que s' ha comensat la despiadada obra d' arrasarlos, acabant d' aquest modo, tal vegada per sempre, ab la poesía que enclou aquella gemada comarca.

Enfront de la fita indicadora del kilómetre 68, vegérem á l' esquerra la gran *casa Lladoner*, y á la dreta lo camí ral de ferradura que va á *Sant Pons de Corbera.*

Continuárem carretera amunt, y als pochs passos, á l' esquerra, trobárem l' antigua casa *Lladoner*, avuy inhabitada, hont hi ha l' antiquíssima capella de *St. Francesch*, edificada, segons una tradició, en lo lloch hont lo sant s' aturá anant de camí. (Alt. apr. 420 m.) [1].

Un kilómetre més amunt arribárem al grandiós viaducte conegut per lo *pont del Lladoner*, notabilíssima obra que data del regnat de Carles III, época en que s' construhí la carretera. Mideix d' altura 32 metres, y de llargaria més de 120. Consta de 13 archs sostinguts per altres 5 inferiors, que descansan en lo barranch. En las basamentas dels primers hi ha oberts uns portalets que forman una galería, la qual permet que per sota meteix de la carretera s' pugui recórrer lo pont d' un extrém al altre.

Tant sols atribuhint al autor del viaducte lo propósit de fer una obra digna de la carretera, se compren sa construcció, puig lo barranch que salva es tant curt, que fent passar aquélla per la reconada de la montanya, no s' hagueran perdut ni 200 metres.

Al kilómetre següent, 66, s' acaba lo bosch, y á la dreta s' veu una casa dita lo *Maset de Can Dispanya*, y á l' esquerra un' altra coneguda per lo *Maset de Can Lladoner.*

En lo kilómetre 65 hi ha lo punt culminant de la carretera, conegut per lo *Coll de la Creu d' Ordal*, hont hi ha lo pedestal de la creu, format per quatre grahons circulars, sobre los quals descansava aquélla. Enfront meteix de la creu hi ha la casa del peó de la carretera. (Alt. apr. 510 á 520 m.)

A uns 7 minuts N. del *Coll de la Creu d' Ordal* se troba, totalment conservada, una torre que serví de telégrafo óptich. Desde lo serradet en que está situada, de uns 550 metres aproximadament d' altitut, se gosa d' un bell cop de vista. Al N. s' veu lo cim culminant de la regió, lo

[1] Segons noticias, ha sigut recenment oberta y restaurada, habitantla las personas que cuydan de unas notables covas que s' han descobert fa poch, á uns 5 minuts de la casa.

Turó de Puig d' Agullas [1], que tindrá uns 650 metres, situat á una hora llarga de la Creu d' Ordal y á dos horas S. de Gelida. Al O. y SO., lo Panadés y las enlayradas montanyas que circundan aquell plá: en lo meteix indret, pero á poca distancia, los serrats de las Planas den Rabella, sobre d' Ordal. A l' esquerra, sobre Sant Pere de Ribas y Vilanova, s' ovira lo Turó ó Puig de la Mola, qual altitut no baixará de 550 á 560 metres; la serralada O. y SO. d' Ordal, que s' dirigeix á las Costas de Garraf, hont acaba en las serras y cingleras que donan al mar, coronadas per los turons de Montau y la Morella, qual altitut aproximada será de 590 á 600 metres; al SE. los serrats del Copot y del Pi-bet d' En Pibernat, qual altitut no baixará de 550 metres. Al E. lo Plá del Llobregat, desde Molins de Rey al Mediterrani, Barcelona ab son plá y las montanyas vehinas, lo Vallés, las serras de la Costa de Llevant, las de Montal, del Corredor y de Montnegre, situadas aquestas últimas á més de 80 kilómetres, y en últim terme, Montseny, los Pyrineus y l' mar. Al NE. y N. las serras de Bertí, de Coll de Posas, de Gallifa, de Sant Llorens del Munt y Montserrat. En una paraula, d' aquestas alturas s' ovira quasi tota la provincia de Barcelona. Lo terreno d' aquestas serras es calís, y, per lo tant, pobre en vegetació y ayguas.

Del *Coll de la Creu d' Ordal* seguirem carretera avall fins trobar la fita del kilómetre 68, en qual indret deixárem á la dreta la *casa Lladoner* y tombárem al NE. per cami de ferradura molt pedregós, entre un gran bosch de pins, durant 15 minuts, arribant luego á la *vall de Sant Pons de Corbera*. Atravessárem desseguit un torrent, lo més fort afluent de la riera de la Palma, no sens dificultats, puig lo violent ayguat de Setembre últim s' emportá gran part del camí, lo que impossibilita totalment lo trànsit. Lo llit d' aquest torrent está sembrat de inmensos codols calcáris.

Passat lo torrent, en direcció E., ab 10 minuts se puja á la preciosa iglesia románica de *Sant Pons*. (Alt. apr. 360 m.)

[1] Desde la *Creu d' Ordal* teníam la intenció d' anar al turó de *Puig d' Agullas*, pero, com era tart, desistírem.

(V. Bulletí de l' Associació d' excursions Catalana, vol. II, pl. 158-161). Al costat de l' iglesia s' troba la *casa de Sant Pons*, y á pochs passos *Can Dispanya*, hont guardan las claus de l' iglesia.

De Sant Pons, que forma part del districte municipal de *Corbera*, sortírem en direcció NE., passant per una copiosa font, y als 20 minuts baixávam á la gran casa de *Can Planas*, y ab altre tant pujávam al poble de *Corbera*. (Alt. apr. de la plassa de la iglesia, 400 m.) Hostals: la *Tenda Nova* y l' *Estanch*. Poblacio, 1,000 habitants. Está situat á 11 kilómetres de Sant Feliu de Llobregat y á 7 de Molins de Rey, que es l' estació més próxima. Produheix vins en abundancia, cereals y llegums. Sa principal industria es la fabricació de guix, ciment y cals. Corbera está situat dalt d' un serradet en una cinglera. Fou construhit dins lo recinte del primitiu castell, edificat en lo meteix lloch hont ara hi ha l' iglesia parroquial, que data de l' any 1777. Sota de l' iglesia hi ha lo actual castell-palau senyorial, casal de pedra picada que pertany al antich senyor, lo baró de Corbera. Aquest poble, además de Sant Pons, té dos arrabals: *Corbera d' Amunt*, grupo de 12 ó 14 casas, situat al O., y *Corbera de Baix*, caserío conegut per *Can Roig*, més gran que l' altre, situat al peu de la riera de la Palma, quals ayguas utilisa una fábrica de vidre.

Sortírem de Corbera en direcció E., y als 10 minuts vejérem á l' esquerra una preciosa creu gótica restaurada, y als 5 minuts més arribávam á una quintifurcació. Los cinch camins creuhan en un collet: lo del N. baixa á Sant Andreu de la Barca ab cosa de 5 quarts; al NE. lo camí porta á una casa coneguda per Can Montmany; al S., lo camí de carros que baixa á Corbera de Baix; al O. lo camí que seguíam, y al E. lo camí de la Palma, que es lo que seguírem. Aquest baixa ab 15 minuts al camí de carros procedent de la barriada de Corbera d' Abaix, prop meteix de la casa coneguda per *Las Palmeras*, y ab 35 ó 40 més al poblet de *La Palma*. (Alt. apr. 170 m.) Població, 330 habitants. Forma part dél municipi de Cervelló. L' iglesia es moderna y no té cap mérit. — Lo trajecte de Corbera á la Palma es magnífich. Lo camí passa per l' esquerra de

la riera y segueix la llarguíssima vall tancada per montanyas de més de 500 metres d' altura, abundants en ayguas, plenas de cingleras uniformes de cals y rocas d' esmolar.

Nos quedárem á dinar en lo café de la Palma, conegut per *la Sala*. Sería la 1h 15 de la tarde. Ne sortírem á las 3h 15 en direcció E., y poch després deixárem á la dreta lo camí de carros que atravessa la riera y segueix per sa vorera dreta. Continuant per la vorera esquerra, se 'ns presentá á la vista un espectacle grandiós. Cobréixen en aquell indret totalment lo llit de la riera, macissas rocas d' esmolar, tant desgastadas en son centre per l' acció de las ayguas, que forman un verdader avench d' alguns metres de profunditat, que, com se compren, anirá sempre en aument, ja que eternament las ayguas córren en lo fondo del congost.

En los voltants de la riera s' troban unas petitas palmas, de las que segurament haurán pres nom la riera y lo poble. Aquélla poch després passa per entre atapahida vegetació y desemboca més tart en la riera de Vallirana, prop de Sant Vicens dels Horts, en quals inmediacions, ja reunidas, se llensan al Llobregat.

Seguírem envers al E., y á poch trobarem á la dreta la casa de *Can Codeu* y vejérem á l' altra vorera de la riera la de *Can Vidal*, y poch més avall *Can Mascaró*. Desseguit entrárem en un bonich bosch de pins, per terrenos de grans rocas conglomeradas, que abandonárem prest, pera passar, voltats de vinyas y oliveras, per un camí rodejat d' alts marges, y als 35 minuts de la Palma sortíam á la *carretera de Valencia* per lo costat meteix d' un pont d' un arch que salva un petit barranch, entre los kilómetres 78 y 79, que es lo primer que s' trova desde lo famós de Molins de Rey. Emprenguérem carretera avall, en direcció E., y en lo kilómetre 80 trobárem sobre l' Llobregat lo magnífich *pont de Molins de Rey*, obra de primer ordre, de l' época de la construcció de la carretera. Poch després arribárem á *Molins de Rey*, allá á quarts de cinch de la tarde.

Molins de Rey es una bonica é important vila que té

2,943 habitants y está situada á uns 17 kilómetres de Barcelona, per la carretera, y á 21 per la línea férrea, y á 3k 8 de Sant Feliu de Llobregat. (Alt. apr. 40 m.)

Estiguérem ab l' amable companyia del Sr. Cazes, delegat de la extingida Associació, d' excursions Catalana, fins á l' arribada del tren de las 6h 45, que 'ns deixá á *Barcelona* á las 7h 30, molt satisfets de nostra expedició, favorescuda per un temps espléndit.

Joseph Castellanos.

HIDROGRAFÍA

DE LA

PART DE LA CONCA DEL TER COMPRESA ENTRE LA UNIÓ DEL FRESER AB LO TER (RIPOLL) Y LA DESEMBOCADURA DEL GÉS (SANT FELIU DE TORELLÓ).

Lo curs del Ter entre Ripoll y Sant Feliu de Torelló te uns divuit kilómetres de desarrollo y una pendent mitja de $0^{m},80$ per cent metres, contant gran nombre de afluents tant en sa vora dreta com en sa vora esquerra.

Los afluents de sa vora dreta son:

1.° Riera de las Llossas ó de San Quintí;
2.° Riera de l' Aligué;
3.° Bardé d' En Vila,
4.° Riera de Sora;
5.° Torrent de l' Francás;
6.° Torrent de la Remor;
7.° Riera de Cussons;
8.° Torrent de la Portella;
9.° Riera de Bajalóu;
y 10.° Riera de Sellent ó de la Mambla.

Las rieras de las Llossas, l' Aligué, Sora, Cussons, Bajalóu y Sellent son de corrent permanent, per més que llur caudal sufreixi diversas alternativas, segons que regni la sequía ó domini la humitat. Lo Bardé d' En Vila també porta constantment aigua, pero aquesta no sempre arriba

á l' Ter, puig á voltas se perd filtrantse al través de las rocas que forman son llit. Los torrents de l' Francás, de la Remor y de la Portella, sols portan aygua quan plou.

Los afluents de la vora esquerra de l' Ter son:

1.° Riera de Caganell;
2.° Riera de l' Solá;
3.° Torrent de l' Poncet;
4.° Torrent de la Font de l' Boix;
5.° Torrent de La Escala,
6.° Riera de Vallfogona ó de Fogonella;
7.° Riera de l' Ferrés;
8.° Torrent del Salt del Mirinyach;
9.° Barranch de las Rocas;
10.° Riera de la Foradada;
y 11.° Riu Gés.

Las rieras de Caganell, Solá, Vallfogona, Ferrés, Foradada, y lo riu Gés, son de corrent permanent; y portan sols aiguas torrencials los torrents de l' Poncet, Font del Boix, La Escala, Salt de l' Mirinyach y Barranch de las Rocas.

Los més importants de aquestos afluents, aixís per llur caudal d' aigua com per la extensió de llur curs, son: lo riu Gés y las rieras de las Llossas, Vallfogona, Foradada, Cussons y Sora.

Passem á ocuparnos de tots los esmentats afluents, comensant por los de la

VORA DRETA DEL TER.

1.er—Riera de las Llossas.

Naix aquesta riera en la Collada de l' Forn, terme de Santa María de las Llossas, en la provincia de Girona. Passa per lo Mas, Cal Buxader, Sabatés, Molí de Sabatés y l' Hostal Cremat, pagesías de Santa María de las Llossas; segueix per Buxassa, l' Atalaya, Franquesa y Arenyas, pagesías de Sant Esteve de Vallespiráns; entra després en lo terme de la Parroquia de Ripoll, passant per Can Rampí, Casa Nova de l's Bruchs y las Planas de l' Corral,

pagesías de aquella parroquia, y desaigua en lo Ter junt á la hermita de l' Remey de Baix, á mitj' hora de Ripoll.

Aquesta riera té dos afluents y abdós son de corrent permanent, l' un en sa vora dreta, la riera de l' Grau; l' altre en sa vora esquerra, la riera de Carnalets.

A).—Riera de l' Grau.

Naix aquesta riera á l' Nort y á l' meteix peu de la montanya ahont s' aixeca la hermita de Santa Margarida, en lo terme de San Sadurní de Sovellas, provincia de Girona, passa al bell peu de la Parroquia de San Sadurní y de l' Hostal de Sovellas, y després de no pocas voltas y revoltas desaigua en lo indret anomenat l' Atalaya, de l' terme de Sant Esteve de Vallespiráns.

Aquí dech fer notar que lo caseríu de San Sadurní de Sovellas, que junt ab los de Santa María de Matamala, San Martí de Vinyolas, Sant Esteve de Vallespiráns y Santa María de las Llossas, forma un sol Ajuntament que pren lo nom de aquest derrer caserío, se troba sota meteix de la hermita de Santa Margarida, á cosa de mitj hora al N. E., y no en lo lloch en que Coello lo situá en son mapa de la provincia de Girona. Desde San Sadurní de Sovellas, centre de aquest caseríu, á Santa María de las Llossas, deu haverhi la meteixa distancia que entre Sovellas y Montesquiu: dues horas.

B).—Riera de Carnalets.

Aqueta riera naix en lo Coll de San Jaume, terme de San Jaume de Frontonyá, mes en la part de la provincia de Girona. Passa per la Caseta de l' Coll de San Jaume, Casellas, lo molí de la Riba, la Riba y Serra de la Riba, en lo terme de San Jaume; y per Bomarechs, per sota l' Puig de l's Bruchs, Matacá, la Caseta de las Arenyas y las Planas del Corral, pagesías de la Parroquia de Ripoll, desaiguant al peu meteix de las mentadas Planas.

2.º—Riera de l' Aligue ó de l' Om.

Aquesta corrent té poca importancia: en son origin té dues brancas: una que baixa de l' Om y un' altre que naix en la Mayola, abduas en lo terme de Sovellas; se juntan á Pujalposa y desaiguan, formant una cascada de set ó vuit metres de altura, á la part de dalt de l' molí de l' Aligué, devant meteix de La Escala, en la provincia de Girona.

3.º—Bardé d' En Vila

Aquesta riera, que té una font molt bona y abundant, la de la Plana de Sovellas, naix en Villaróns, terme de San Sadurní de Sovellas, Girona; passa per Camps, La Plana, Prats y Lo Sunyer, pagesías de Sovellas, y desaigua á un kilómetre mes avall de la riera de Vallfogona (á l' bell devant de Sant Mohí, pagesía de Bessora) en la provincia de Girona.

4.º—Riera de Sora.

Aquesta riera, que forma varias cascadas de cinch á dotze metres de altura, naix en la Serra de Clará, á mitj-hora del caseriu de Sant Agustí, en la provincia de Barcelona; passa per lo Colomé, lo molí de Clará, lo molí de la Sala de Sora, Puigxot, Corominas, Tubau y las Codinas, pagesías de Santa María de Sora, y desaigua en l' indret conegut ab lo nom de la Esqueixada, un kilómetre mes amunt de Montesquiu.

Té aquesta riera un afluent important, que sempre porta poca ó molta aigua:

La riera de San Juan de Sora,

que naix en lo collet de Camps, terme de Santa María de Sora, Barcelona; passa per Can Rabasta y la hermita

de San Juan de Sora y se uneix ab la de Sora á l' bell peu de aquesta hermita.

5.° y 6.°—Torrents de l' Francás y de La Remor.

Aquestos dos torrents no tenen cap importancia. Lo primer naix demunt meteix del Francás, en las costa de aquest nom, y desaigua sota de Montesquiu; lo segon naix en la Bauma, passa per sota Ginestet y desaigua en l' Hostal Nou, á uns cinchcents metres més avall de Montesquiu.

7.°—Riera de Cussons.

Naix en lo collet de Sant Agustí, camí de San Quirse de Bessora á Alpens, provincia de Barcelona; passa per lo molí de Casaramona, de l' terme de Sora; por lo molí de Cussons, Cussons y L' Espadaler, pagesías de San Pere l' Puig, y l' hostal de Can Caseta, ahont desaigua devant meteix de Sant Quirse de Bessora.

En aquesta riera, que té un curs molt accidentat y presenta una interminable serie de cascadas, hi ha varias fonts, entre altres la de San Pere en Plá, y la de L' Espadaler. Aquesta derrera es molt abundant.

La riera de Cussons té un afluent que sols porta aiguas torrencials:

La Riera de Solá-llonch,

que naix dessota de l' Muns, en lo terme de San Boy de Llussanés, Barcelona; passa per lo Serradet, de l' terme de Sant Agustí: lo Solá-llonch, de l' terme de San Pere l' Puig, y desaigua en la vora dreta de la riera de que es tributaría.

8.°—Torrent de la Portella.

Afluent sens importancia que naix á la Portella, terme de Orís, Barcelona; passa per la Caseta y desaigua á

l' peu de la Costa de la Cugulera, mitj-hora abans de Bajalóu.

9.º—Riera de Bajalóu.

Naix aquesta riera en la baga de Gallifa, en lo terme de Orís, passa per Rexach, Casanova de Rexach, Planás, Comerma y Bajalóu, pagesías de Orís, desaiguant en lo mentat indret de Bajalóu que es lo que dona l' nom á la riera.

10.—Riera de Sellent ó de la Mambla.

Naix en una bona font que hi ha á l' cim de l' Serrat del puig de Gracia, descriu la llarga curva de la Mambla sens passar per cap pagesía y desaigua devant meteix de Vergonyá.

VORA ESQUERRA DE L' TER.

1.º—Riera de Caganell.

Naix aquesta riera en la Creu de las Tenas, terme de la Parroquia de Ripoll, Girona; passa per las Corts, Lo Guixé, la Casa-nova de l' Adó, Can Bach y Caganell, pagesías de aquella parroquia, y desaigua á un kilómetre més avall de Ripoll. En aquesta riera hi ha una font d' aigua sulfurosa.

2.º—Riera del Solá.

Naix á Puigbó, també de la Parroquia de Ripoll, passa per Isolas, Terradas y l' Solá, pagesías de la meteixa parroquia, y desaigua en lo indret anomenat Rocas blancas, devant de l' Remey de Baix.

3.º 4.º y 5.º—Torrents de l' Poncet, Font de l' Boix y La Escala.

Son barranchs de curta extensió que no tenen cap importancia. La font del Boix, ahont naix lo torrent de aquest nom, té un aigua fresca y abundosa. També es molt bona la font de l' Torrent de La Escala.

6.º—Riera de Vallfogona.

Naix aquesta riera, una de las més importants de aquesta encontrada, en lo Coll de Canas, á l' cim de lo vehinat de Artigas, en la provincia de Girona. Passa per lo Pinós, lo poble de Sant Juliá de Vallfogona, lo molí de Vallfogona, Lilla, Lorri, la Tolosa y lo molí de la Tolosa, en lo terme de San Juliá de Vallfogona; atravessa després una part de la Parroquia de Ripoll, passant per Sant Eudald y sota las Tenas; segueix per Vinyagarsa, Molí de la Sorra, La Molina y la Plana de Masats, pagesías de Llaers; y passant per Fogonella, del terme de Santa María de Bessora, desaigua á cuatre kilómetres més amunt de Montesquiu, en la meteixa divisoria de las provincias de Girona y Barcelona.

Las aiguas de aquesta riera son las solas de aquesta encontrada que no sían potables, no podentse beurer sens perill per la salut.

De los sis afluents que té la riera de Vallfogona, cinch desaiguan en sa vora esquerra y un en sa vora dreta. Aquest es

La riera de Sant-Eudald.

Aquesta riera naix en la Creu de Sant-Antoni, terme de San Juan de las Abadesas, Girona; passa per la casa d' En Torres, de aquest meteix terme; y per la Casa-nova de l' Pontí, Cal Campo y Xixá, del terme de la parroquia de Ripoll, y desaigua en l' hostal de Sant-Eudald, de aquesta meteixa parroquia.

Los cinch afluents de la vora esquerra de la riera de Vallfogona son

A).—Riera de Vilallonga.

Naix á Puigvassall, terme de Vallfogona, Girona; passa per Can Junqué, Caseta de Puigvassall, Emprius de Vallfogona y Vilallonga, ahont desaigua. Tots aquestos punts son dins lo terme de San Juliá de Vallfogona.

B).—Riera de Castell-Palom

Naix en La Cau, terme de Llaers, Girona; passa per Aubrich, de aqueix meteix terme; entra en lo de Vallfogona, passant per Cal Ferré y Caseta de Cal Ferré; torna altra volta al de Llaers per Castell-Palom, y desaigua en lo Pont de las Tenas, camí vehinal de Ripoll á Llaers.

C).—Riera de l' Buxadé.

Aquesta riera naix y mort dins lo terme de Llaers. Comensa á la Baumeta, passa per lo Soley, sota la Sala, lo Casal de l' Bach y sota las Corts de Llaers, ahont desaigua.

D).—Riera de la Molina.

També aquesta riera esta totalment compresa dins lo terme de Llaers. Naix en la Collada de la Vila, y passa per Pinosas y La Molina, en quin indret se confont ab la de Vallfogona.

E).—Riera de Tavérnolas.

Aquesta riera té duas brancas: l' una naix á Can Llagosta y passa per la Baumassa; l' altre naix en la Collada de l' Berrató y passa per Massats; abduas se reuneixen en una

en la Bauma de l' Teixidor, formant la riera de Tavérnolas, que passa per lo molí de Tavérnolas, Molí Vell, Casanova, Muntsull y Malvehí, desaiguant una mica abans de arribar á Fogonella, casi en la meteixa desembocadura de la riera de Vallfogona. Tot lo curs de la riera de Tavérnolas está comprés dins lo terme de Llaers, Girona.

7.°—Riera de l' Ferrés.

Naix en lo Berrató, terme de Llaers, Girona, y entra desseguida en la provincia de Barcelona, passant por lo Molí de Palou, sota l' Palou Gros, lo Palou Xich, lo Ferrés, Molí de l' Ferres y la Solana de l' Castell, pagesías totas de Santa María de Bessora, excepte la derrera que correspon á San Quirse. Desaigua á uns quatre cents metres amunt de Montesquiu.

Entre l' Ferrés y lo molí de aquest nom hi ha una bona font: la de l' Gorch de l' Olla.

Aquesta font, en lo mapa d' En Coello font de l' Olla, y lo Ferrés se troban á un quart d' hora al N. O. de Santa María de Bessora y casi en la mateixa divisoria de las provincias de Barcelona y Girona, y no entre Bellmunt y Sant Andreu de la Bola, com están en lo mapa esmentat.

8.° y 9.°—Torrent de l' Salt del Mirinyach y Barranch de las Rocas.

Son dos afluents sens importancia. Lo primer naix sota l' Revell y desaigua entre la Coromina y la fábrica de Verneda; lo segon naix en las Vinyas, terme de San Quirse de Bessora, passa per las Rocas, tocant á San Quirse meteix, y desaigua al bell peu de la fábrica de Tous, Guixá y C.ª

10.—Riera de la Foradada.

Naix sota l' Berratò, Llaers, que es l' indret en que s'divideixen las aiguas de aquesta riera de las de la riera de l' Ferrés; passa per Clarella, per sota l' Graell, La Riera y per sota l' Prat, pagesías del terme de Santa María de Bessora, desaiguant al bell peu de l' molí de la Foradada.

Aquesta riera té dos afluents: un en sa vora dreta: la riera de la Font de Pujals; altre en sa vora esquerra: la riera de Hi-era-de-massa.

La primera de aquestas rieras naix en lo Pujals, terme de San Quirse de Bessora, Barcelona, y passa per Las Comas y lo Serradet, pagesías del meteix terme.

La segona naix en la casa de Hi-era-de massa, de ahont pren lo nom, dessota meteix de Bellmunt, en lo terme de Santa María de Bessora; passa per lo Boscatell y desaigua en lo molí de la Foradada.

La riera de la Foradada, riu Foradada en lo mapa de la provincia de Barcelona, d' En Coello, passa á l' Est y no á l' Oest de Santa María de Bessora. La riera ó l' *arroyo* de Vallfogona no s' uneix ab la Foradada, com representa lo mapa citat; entre una y altre hi ha una llarga serie de *contraforts* que las separan completament. La estribació que, comensant á Vidrá, passa per Bellmunt y s' exten fins á la vora de l' Ter, en San Vicens de Torelló, serveix també de divisoria entre las aiguas de la Foradada y las de l' Gés. En lo mapa citat aquesta divisoria comensa á Llaers en lloch de comensar á Vidrá.

11.º—Riu Gés.

Aquest riu en son orígin té dues brancas: l' una naix á Fontcuberta y l' altre sota l' Grau, en lo terme de Vidrá, Girona, reunintse abduas sota Vidrá meteix.

Desde aquest indret se dirigeix por lo molí de l' Coll y per lo molí de l' Salt, de l' terme de Vidrá, cap á l' terme

de Sant Andreu de la Bola, ahont passa per Espanlella, La Vall y Puig-Canet, pagesías, y passant á un' hora del poble de la Bola, toca á Sant Pere de Torelló y segueix després cap á Sant Feliu de Torelló, ahont desaigua.

Mitj-hora abans de aquestá derrera vila, y en sa vora dreta, té lo Gés la tant celebrada Font Santa, quinas aiguas sulfurosas son conegudas per tot Catalunya desde un temps inmemorial.

Lo riu Gés té set afluents: quatre en sa vora dreta y tres en sa vora esquerra.

Los quatre de la vora dreta son:

A).—Riera de la Vall.

Aquesta riera naix sota Bellmunt, en lo terme de Vidrá; passa per la Vall y Espanlella, pagesías del terme de Sant Andreu de la Bola, Barcelona; desaiguant en lo derrer de aquells dos indrets.

B).—Riera de l's Torners.

Naix com la precedent sota la hermita de Bellmunt, en lo terme de Vidrá; passa per la Creu de Sant Pere, lo Serradet, y la fábrica de l's Torners, part amunt de Sant Pere de Torelló, ahont desaigua.

Aquesta riera y la anterior son de corrent permanent.

C).—Riera de las Codinas.

Aquesta riera, que porta sols aiguas torrencials, naix en la Creu de Mayans, sota Bellmunt, terme de Sant Pere de Torelló.

Passa per las Codinas y los Archs, pagesías de Sant Pere de Torelló, y desaigua en lo molí de la Riera, en lo meteix poble de Sant Pere.

D).—Riera de la Redorta.

Aquesta riera, que es de corrent permaneni, naix en la Redorta, en lo terme de Sant Pere de Torelló, Barcelona; passa per sota l' Roger, de l'meteix San Pere, per la Casanova de Lissa, de San Vicens de Torelló y desaigua en lo Molí Vell, en lo meteix terme de San Vicens.

Los tres afluents de la vora esquerra de l' Gés, tots de corrent permanent, son:

A).—Riera de Curull.

Que naix á Plá-Travé, terme de Falgás-d' En Bas, districte de Olot, Girona. Passa per Fontcuberta, la Casa-nova de Salgueda, Turiscada, Casa l' Negre, y la Caseta d' En Coll, pagesías totas del terme de Sant Andreu de la Bola, y desaigua en lo molí Nou de Vidrá.

B).—Riera de Salgueda.

Naix á l' cim de Collsaplana, terme de Sant Andreu de la Bola, Barcelona; passa per Salgueda, Casa-xica de Espanlella y Espanlella, pagesías de la Bola, y desaigua en la Vall, de l' meteix terme.

C).—Riera de la Bola.

Naix en la Collada de Barcons, terme de Falgás d' En Bas, Girona. Passa per lo Molí de la Riba, Hostal de la Bola, Sant Andreu de la Bola, per sota la hermita de Sant Andreu y Puig-Canet, y desaigua en lo molí de la Riera, mitj' hora més amunt de San Pere de Torelló.

La topografía de l' mapa d' En Coello en aquesta part es casi completament falsa. Ni las montanyas segueixen la direcció deguda, ni las corrents naixen ahont deuhen.

Los molts y graves erros que he trobat en aquesta part de l' mapa de Catalunya de un de l's autors que s' consideran com á millors, fá que aconselli á tots los excursionistas que no emprenguin may cap excursió sens anar provehits de un mapa de la provincia ahont se dirigeixin, y de una brúxula de buxaca. De aquest modo podran observar los erros que en lo mapa hi pugui haver y corretjirlos.

Montesquiu, 27 de 9bre de 1879.

CELS GOMIS.

ALGUNAS CONSIDERACIONS

SOBRE LA MUSICA POPULAR CATALANA

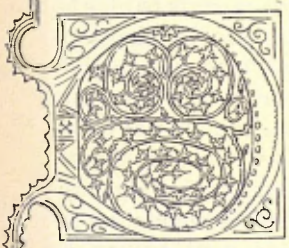

E fixo que un dels pobles que té més afició á la musica és lo catalá. Es una afició instintiva, natural y sumament ingènua. Sos cants están despullats de tot rudiment tècnich y metòdich, ab llibertat complerta en lo ritme, riquíssims en melodía, essent per llur essencia una vera manifestació del carácter, sentiments, costums, tendencias y aspiracions del poble catalá.

Dingun poble del mon jamay s' ha pogut sustraure á la necessitat de tenir melodías que expressassen sos goigs ó sos planys de una manera ó altra, des del temps més remot fins á nostres días, si be que en determinadas èpocas ab més ó menys lluhiment, inspiració y bon gust. ¿Y com escaparsen, si és una expontánea manifestació de la noció de patria, de familia y de Religió?

Des de son naxement ha sigut cultivada la musica popular en totas las regions. Los antichs hebreus, egipcis y grechs, se servian d' ella per animar llurs explendorosas festas y cantar la gloria de llurs hèroes, formant part ente-

grant del seu modo d' ésser, manifestantse, encare que molt imperfectament, en tots llurs actes com á nota dominant.

En la Phenicia y pobles de Orient no hi podian mancar, en las festas que periòdicament se consagravan al Deu Bacus, los balls y cançons (bacanals) apropiats al acte de adoració á llur ídol. Tan sols en alguna que altra d' eixas bacanals hi havia l' acompanyament d' una flauta molt llarga anomenada *gingria*, qui en res feya perdre 'l carácter dels meteixos.

Lo desitj de tenir musica propia que expressás tota la cobdicia, vanitat y més tart afeminació del poble romá feu que, aprenent los vells cants grechs y etruschs, ne formassen una de particular, la qual més tart devia constituirse en bressol de la musica considerada com á art.

Entre 'ls germánichs, galos y bretons, ¿quí no observa la personalitat importantíssima dels renomenats bardos * ó cantors de la guerra y de l' amor, que ab llurs cançons inspiradas animavan y enardian als guerrers per medi de odas y cants bèlichs, ó celebravan llur gloriosa tornada dels camps de batalla ab himnes plens de gloria y alabanças? Tots aqueixos cants eran fills del poble, no devian res á l' art, qui no tenia llavors algun grau d' avançament, eran la expressió fidel y íntima del poble, ab los sentiments del qual s' inspiravan, y á hont havian de tornar glorificats y al alcanç de sa inteligencia y comprensió.

Ab semblants precedents, en la Edat mitjana ben pochs son los pobles que han dexat de conservar moltas de sas gloriosas tradicions, valentse dels cants populars, qui en llur majoría pertanyen al gènero descriptiu, donant si no una del tot verídica narració d' aquellas, al menys una noticia bastant aproximada. Los trobadors qui en aquesta

* Es creencia generalment admesa que la paraula *bardo* deu son principi al nom de un rey anomenat Bardo I.er, lo quint rey dels galos, qui feya de la musica sa ocupació predilecta, tant, que son apassionament no 'l deixava ocupar en la governació dels seus subordinats.

edat exceliren, los Mestres Cantors alemanys, y abans d' ells los *Minnesungers* (cantors dels recorts) ¿què eran sino la representació genuina del sentiment musical del poble?

An el nostre temps, no hi hà nació que no 'n possehesca en abundancia. Ben coneguts son los ayres populars russos, reputats entre 'ls més richs, tant, que han donat lloch á un famós compositor d' aquell imperi, Glinka, á reproduhir en una de sas millors obras, *La vida per lo Czar*, una munió de aquells, inspirats tots ells en lo més pur y acendrat patriotisme. En la Polonia oriental, ¿quí desconeix las hermosas *gracovianas*, cants peculiars que 's distingeixen per son ayre alegre y picaresch? Y ja que de Russia he fet menció, just es consignar que ningú ha treballat lo gènero popular millor que 'l mestre Tschaikouski, per tal que li ha donat lloch á recopilar més de cinquanta cançons russas, que forman ja vuy día lo seu monument.

Si passam á la Germania, nació hont lo gènero popular ha arribat á alcançar la perfecció en grau superlatiu, veurèm que s' alçan davant nostre com á gegants los *liedern* ó cançons alemanyas. No hi hà algun poble ni poblet que no'n tinga una munió, essent verament maravellosa la fecunditat de sos habitants en compondrelas. L' eminent mestre Brahams nos n' ha donat una colecció á quatre veus, procurant no ferloshi perdre l'ayre que'ls distingeix dels de las demés nacions. La cançó dels mariners del *Vaxell fantasma*, de Wagner, lo coro dels caçadors del *Freyschütz* (franch caçador), de Weber, ¿no indican fins á quin punt han considerat á la musa popular los grans mestres, qui no han menyspreat de inspirars'hi y de rendirli un tribut de admiració, y adhuc d'entusiasme?

Y ja que hi estich aprop, no puch passar menys de citar y colocar en un dels llochs més preeminents la musica popular noruega, hont en cada cançó s' hi transparenta son cel boyrós, lo tipo de sos habitants, llur carácter, llur temperament en general melancòlich, dificil de confondrela ab dinguna altra. També al cap de la meteixa hi sobressurt un campió famós, Eduart Grieg, compositor danès, autor de innombrables dançaas y melodías norue-

gas, hont s' hi traslluheix l' amor infinit que sentía per la tal musica; en sa òpera *Peer-Gynt* és hont predomina aquest gènero d' una manera perfeta, òpera inspirada en lo drama de Ibsen, y que vuy és tinguda per lo *chef d'œuvre* de la melodía del poble.

Las hermosas *pastorellas* francesas, rublertas de santa poesía y senzillesa extremada, ¿á quí no han fet batre'l cor? Degut á la bella melodía popular, y també al estudi que d' ella ha fet, encare que no limitantse al seu país alguna vegada, té la França á vuy una figura notabilíssima, Mr. Georges Bizet, davant qui tot amant d' aquest gènero deu postrarse. A més de moltas melodías, ha escrit òperas com *Los pescadors de perlas*, y lo *Djalmileh*, hont nos trobam transportats al Orient; la *Cármen*, tant popularitzada ja vuy día, que escassament trobariem qui no haja saborejat las bellas rauxas de fogositat meridional que hi campejan; l' *Arlésienne*, incomparable producció hont s' hi sent la Provença, y altras. Y referintme á la Provença, no 's poden passar per alt las frescas y poèticas baladas * d' aquesta hermosa regió, hont cada home és un mestre en aquesta especialitat. ¡Una balada provençal! Ja ho crech, es una creació. Tota la bellesa y grandiositat de la naturalesa s' infiltra en ella y umple al qui la canta de felicitat inefable, de goig extraordinari.

Las barcarolas que cantan de barca en barca los gondolers de Venecia, las napolitanas y sicilianas, son mostras

* En Catalunya *balladas*. La autoritzadíssima ploma d' En Manuel Milá y Fontanals, escrigué an aquest propòsit, en son llibre *Observaciones sobre la poesía popular*, lo següent que 'm permeto traduhir: «Domina en totas ellas »lo cant narratiu que s' anomena ab lo nom general de »*cançó*, ó ab lo de *romanç*, pres del que 's designava en »las llenguas modernas en sa infantesa y las composicions »qu' en ellas s' escrivian, ó be ab lo de balada (balada, »cançó narrativa) en accepció procedent de la unió de la »dança ab la poesía, per animar la primera, ó facilitar la »improvisació de la segona, y que s' ha de distingir de »la semi dramática *ballada* dels provençals, ó de la sen»zillament lírica dels italians.»

claras de la riquesa melòdica de la musica popular italiana, tota saturada de motius dolços y agradables.

Y ab tot intent he dexat per al últim la nostra regió, que fa d' aquestas mal garbelladas paraulas l' objecte principal, y que, donada sa excepcional importancia, mereix capítol apart.

II

Una particularitat ofereix nostra musica, y és la qualitat essencialment propia que té, sens precedents de cap mena, filla solament de la naturalesa y del instint del poble; y per conseqüencia natural y llògica, veuse composta de melodias expontánias, senzillas y completament independents de tot artifici. No s' assembla á ninguna altra, y 's presenta ab la fesomía peculiar de la originalitat; sa naturalesa demostra que és apropiada per la expressió de las qualitats psicològicas de la individualitat catalana, y en son análisis s' hi poden observar mostras evidents de sa intimitat, de sa puresa y de son exquisit sentiment.

En nostras cançons á més de la varietat en tots los gèneros hi hà inspiració y frescura; diguenho sino las tan conegudas com, *La filla del Marxant*, romanç tradicional ple de sentiment; *Lo Comte Arnau* y *La Mort den Bach de Roda*, cants varonils històrichs, rublerts de la sabor de la època; *La nit de Nadal*, composició lírica que 's distingeix per sa expansió y facilitat; *Lo fill del rey*, especie de fantasía elegíaca, hont no cap expressarse millor la dolor; lo carácter èpich que 's destaca en *Los estudians de Salamanca;* la pintura agresta de què está plena *Las montanyas del Canigó;* y altras moltas que sobresurten en la descripció de costums, com ne tenim un exemple en las cançons de *Lo segador*, *Marta*, *Maria galana* ó *Pau Gibert* (que ab los dos noms es coneguda), *L' hostal de la Peyra*, etc., que may acabariam d' enumerarlas, y hont tota sort de sentiment s' expressa de una manera admirable.

També té la cançó catalana com á principal qualitat distinctiva la exhuberancia de detalls narratius de l' acció

ó objecte que la fa ésser; sens volguer dir axò que la condició lírica que té sia mermada en res ni 's desvirtui gens ni mica, al contrari, no está may exempta d' expansions líricas de primera força en germanó íntima continuament: qualsevulla de las abans referidas nos en dona un testimoni evident y ben veritable *. Que la musica popular en general es vuy día considerada com á una de las brancas que forman l'arbre de l'Art **, no hi hà dubte; és una primera materia de hont prenen peu totas las manifestacions de la vida relativament artística dels pobles, és una representació,—siem permesa la comparació,—en *rama* de l'Art, considerantla com á tal.

¿De hont naix nostra musica? Ben difícil es respondre an aquesta pregunta. Encare que nostra musica tinga carácter y estil propi, no és aventurat suposar que molta part d' ella deu son principi als cants litúrgichs y als dels ceremonials públichs de totas las èpocas; que han influit en sa composició los antichs trobadors; y que no son extranys als retochs de autors desconeguts qui han procurat reformarlos ó corregirlos dels defectes de naixença ó

* Lo reputadíssim escriptor Sr. Milá y Fontanals, en sa obra *Observaciones sobre la poesía popular* escrigué lo següent:

«.....Veritat és que 'l rich repertori de la poesía popular »moderna no 's concreta unicament á cançons narrativas, »y consta aximateix d' efusions líricas; mes prompte s' hi »endevina una germanó íntima en los giros ó imatges »habituals d' unas y altras, fins an el punt de que 'l cant »narratiu conté en la part monòloga ó dialogada la arrel »de las demés composicions que son del tot líricas ó »expansivas.»

** En la *Bibliografía Musical* del erudit Mestre, Sr. Pedrell, diu que Eslava enclohía al gènero popular com á una de las quatre brancas que forman l' arbre de l'Art musical, ó sian:

Lo gènero religiós,
Lo gènero dramátich,
Lo gènero popular, y
Lo gènero didáctich.

de la indispensable mutilació que han sufert á travers de las generacions passadas *.

Axò m' induheix á creure que, conservats aqueixos cants populars y reproduhintse continuament, han adquirit, cada vegada més, una consistencia tal, que á la fí ha determinat sa forma característica que vuy nos admira.

Y la diversitat de ritme que té ¿no la estam veent á cada moment? N' hi hà fins per lo gust més exigent. Nostra *sardana*, primitiva dança grega; los balls rodó, de cocas, y de rams; lo contrapas y la jota; las típicas rondallas y baladas; las empordanesas, y las caramellas nos demostran que 'l ritme es variadíssim en extrem.

(Seguirá.)

JACINTO E. TORT Y DANIEL.

* Lo Mestre Inzenga en sos *Cants y balls populars d'Espanya*, nos defineix las fonts de la musica popular de aquest modo:

«.....En totas las nacions del mon existeix un gènero de »musica, conservada tradicionalment per las classes ba»xas del poble, molt diferent de la que constitueix l' art »veritable, y que 's coneix per sa senzillesa primitiva, sa »especial tonalitat, sos variats ritmes. y demés circuns»tancias que concorren á donarli carácter propi y original. »Tal és, donchs, lo gènero de la Musica popular.»

COVES D'ORDAL

En la excursió particularment feta an els dies 17 y 18 de Maig prop passat per los consocis Srs. Renter, y Vidal (D. Joseph M.ª), á la Palma de Corbera, Corbera, Sant Pons, pont del Lladoner y Ordal, tingueren casualment noticia del descobriment, prop d' Ordal, de unes coves que havien cridat en gran manera la curiositat en tota la encontrada; per tant los dits Srs. van determinar també visitarles, ja que per efectuarho molt poch tenien que separarse del itinerari de la excursió.

Se troban situades á 2 kilometres pròximament del pont del Lladoner, y en un camí carreter que, desviantse de la carretera real de Barcelona á Valencia, conduheix á Olesa de Bones Valls. A mitj kilometre de la carretera, y en mitj d' un pla de vinyes, troba's la entrada de les coves, la qual no és sino una obertura practicada en un marge de uns dos metres d' elevació. Abans tapaven aqueixa entrada unes pedres de grans dimensions, les quals remogudes donaren lloch al descobriment que 'ns ocupa.

Dins la cova s' hi entra baixant cinch ó sis grahons, seguint després una petita rampa que, voltant en espiral, conduheix al primer saló; puix tal pot anomenarse una regular estancia ornada de gran varietat de estalactites, que en mil capritxoses formes clavetejan la elevada volta, surtintne del centre de la mateixa dues d' extraordinaries dimensions que, á manera de columnes simètricament colocades, mideixen tota la distancia fins á terra, essent

pròximament d' una llargada de 5 1/2 á 6 metres (á colp d' ull). Al poch temps que foren descubertes, algun aficionat tingué el mal gust de rompreles per endursen algun troç, que vuy hi fa prou falta, per tal com apareixen llastimosament mutilades, mancantne prop de un metre per arribar á terra. Aqueixa estancia, de forma circular, té les parets cubertes d'estalactites y pedres tosques de capritxoses figures, formant un conjunt agradable y magestuós. Baixant per una escala rústiga feta de branques de pi, y seguint per una rampa que's troba al cap de tot, apareix una altra sala que, com fou vista ab precipitació y ab llum poch apropòsit, sembla que no produheix la bona impressió de la primera. Se troba ja aquesta estancia á uns 20 metres del nivell superior. De la mateixa manera pot baixarse á una altra cova formada de bonicas agulles de variats dibuixos, desistint emperò de continuar la visita nostres excursionistes per no ésser encara explorat lo molt que sembla que falta descobrir y no comptar á les hores ab medis apropòsit; puix los qui actualment les explotan (á 1 real la entrada) hi tenen uns mals llums de petroli que fan impossible permanèxer á baix per lo molt fum que despedeixen. Calcularen los excursionistes que quedan ja descuberts uns 35 metres sota terra, y apar que resta encara molt per explorar, comsevulla que's veuen algunes boques, ó entrades, y grans profunditats hont totavía no s' han atrevit á penetrarhi.

Actualment les referides coves no ofereixen importancia extraordinaria; mes, si segueixen les investigacions, no seria estrany que un jorn la tingessen verament notable.

Si'ls amos del Lladoner, en la propietat dels quals radican les coves, se determinen á continuar les exploracions, y un venturós resultat corona llurs esforços, se farán acreedors al agrahiment d' aquella encontrada, per haverla enriquida ab una d' aqueixes maravelles de la naturalesa que, per sa bellesa y grandiositat, contempla l' home embadalit, essent tots temps visitades per gran nombre de forasters qui les cercan ab afany.

BONAVENTURA RENTER.

ASSOCIACIÓ D' EX-

ESTACIÓ DE SANTA FÉ DE MONTSENY

Thermómetre centígrau

(V. *Anuari*, any I (1881), pl. 571 y any II (1882)

ANY

MESOS	Temperaturas decádicas			Temperaturas observadas	
	Dècadas	Máxima	Mínima	Dias	A las 9 h. del m.
Janer.....	1.ª	+ 9° C.	— 6°C.	10	+ 1°C.
	2.ª	10	— 9	20	— 2
	3.ª	12	— 8	30	+ 3
Febrer.....	1.ª	13	—10	10	— 2
	2.ª	16	—11	20	+ 8
	3.ª	13	—10	28	1
Mars.....	1.ª	14	— 6	10	3
	2.ª	10	— 7	20	4
	3.ª	14	— 7	30	2
Abril.....	1.ª	14	— 6	10	4
	2.ª	18	+ 3	20	6
	3.ª	17	— 3	30	7
Maig.....	1.ª	19	— 1	10	10
	2.ª	16	+ 4	20	9
	3.ª	23	12	30	15
Juny.....	1.ª	21	4	10	10
	2.ª	22	8	20	12
	3.ª	19	10	30	14
Juliol.....	1.ª	26	14	10	19
	2.ª	28	14	20	21
	3.ª	26	12	30	18
Agost.....	1.ª	27	10	10	18
	2.ª	25	7	20	17
	3.ª	24	3	30	8
Setembre...	1.ª	21	9	10	13
	2.ª	19	5	20	10
	3.ª	20	4	30	8
Octubre.....	1.ª	14	1	10	8
	2.ª	15	2	20	10
	3.ª	16	3	30	6
Novembre..	1.ª	12	— 4	10	6
	2.ª	10	— 2	20	9
	3.ª	13	— 9	30	5
Desembre..	1.ª	6	—10	10	— 6
	2.ª	6	— 8	20	— 2
	3.ª	6	—12	30	— 4
Promitj.....		+16°5 C.	— 0°11 C.		+ 7°47 C.

CURSIONS CATALANA

(1,134 m.)—Observador: Francisco Pintu

de máxima y mínima

pl. 602.—V. *Bulleti*, vol. XII (1890), pl. 343-5).

1890

OBSERVACIONS

1.ª Desde 1.er Janer de 1891 continuarán las Observacions á cárrech del nou Centre Excursionista de Catalunya ab lo meteix observador Francisco Pintu.

ANY 1890

2.ª La máxima del any 1890 (28°) fou en la 2.ª década de Juliol y la mínima (—12°) en la 3.ª década de Desembre.

3.ª La temperatura més alta á las 9h del matí també recaygué en la 2.ª década de Juliol (21°).

4.ª Las temperaturas mitjas del any resultan ser: Máxima mitja +16°5; Mínima mitja —0°11; á las 9h matí, 7°47.

5.ª La máxima distancia termométrica decádica fou en la 2.ª década de Febrer (27°) y la mínima (9°) en la 3.ª de Juny.

6.ª La máxima separació termomètrica del any 1890 resulta ser de 40° (V. Observ. 2.ª), y la separació mitja anual sols de 16°61 (V. Observ. 4.ª).

8 ANYS (1883-1890)

7.ª Los promitjos corresponents als 8 anys (1883-1890), pera lo qual s' han de tenir á la vista los quadros d' Observacions dels 7 primers, publicats en lo *Bulleti de la Associació d' excursions Catalana*, vol. XII, (any 1890), pl. 343-345, resultan ésser aquestos:

Máximas decádicas.—La mitja més alta (+26°29) correspon á la 1.ª Década d' Agost.
La mitja més baixa (+7°85) correpon á la 3.ª Década de Desembre.
La máxima mitja decádica dels 8 anys resulta ésser de+16°39.

Mínimas decádicas.—La mitja més baixa (—10°209) correspon á la 3.ª Década de Desembre.
La mitja més alta (+10°21) correspon á la 3.ª Década de Juliol.
La mínima mitja decádica dels 8 anys resulta ésser de—0°565.

Á las 9h del matí.—La mitja més alta dels 8 anys (+17°61) correspon á la 1.ª Década d' Agost.
La mitja més baixa dels 8 anys (—4°) correspon á la 3.ª Década de Desembre.
La mitja dels 8 anys á las 9h matí resulta ésser de+7°12.

Barcelona, 31 de Desembre 1890.

Per lo resúm y observacions.—R. A. S.

NOVAS

Vistosament decorat y adornada ostentosament la testera de la sala, local de nostre Centre, tingué lloch la vetlla del 23 d'Abril, festa del gloriós Patró de Catalunya Sant Jordi, una solempne vetllada literaria en sa honor, y en la qual s' hi llegiren triadas y escayents poesías de senyors socis, quedant sumament complaguts de la festa tots los qui la honraren ab llur assistencia.

Una nombrosa representació del «Clup Alpin Français» composta de 48 individuus, entre 'ls quals hi havía vuyt senyoras, arribá á nostra capital lo día 22 de Maig, disposats á fer una excursió á Mallorca y Montserrat. Una comissió composta dels Srs. Vis-president y Secretari y de alguns consocis passá junt ab alguns representants de la prempsa á rebre els indicats *touristes*, saludant al director de la excursió Dr. Fournier, president de la secció dels Vosgos, de qui reberen una falaguera acullida.

Aprés de mig día, segons indicava el programa de la excursió, que junt ab una atenta lletra endreçada á nostre Secretari fou tramesa per la Direcció central del «Clup», surtiren en lo vapor *Bellver* envers Palma de Mallorca, discorrent tota la illa y retornant á Barcelona el día 29, de bon matí. Al punt de mig día partiren devers Montserrat, desde hont devían retornar á França. Crehem que haurán quedat satisfets de llur visita, sentint que 'l retrás ab què retornaren de Mallorca, lo qual devía ésser lo 27, no 'ls

permetés visitar nostra ciutat ni assistir á la vetllada que en honor als poetas premiats en los «Jochs Florals» se doná en lo local de nostre «Centre».

En la nit del 27 de Maig se doná en lo local del CENTRE una vetllada solempne en honor als senyors socis premiats en lo «Certámen Catalanista de la Joventut Católica de Barcelona» y en los «Jochs Florals de Barcelona», resultant una festa per demés simpática y agradable, com ho prová la nombrosa concurrencia que no escatimá las públicas llahors als treballs que 's llegiren.

Aludint al acte que 's celebrava, lo Sr. Pedrals y Moliné digué breus y ben atinadas paraulas, que foren escoltadas ab interès y coronadas ab bonas mostras de aprobació.

Acte seguit se llegiren los treballs dels socis premiats en la present forma: D. Joseph M. Vidal llegí la poesía *Missatge*, de D. Jascinto Torres y Reyató; D. Francesch de Boter llegí *Lo plany de la fulla*, original de D. Jaume Novellas de Molins, que obtingué la flor natural en los Jochs Florals; Lo *Cántich de Moisés*, original de D. Lluis Tintoré y Mercader, fou llegit per D. Simon Alsina; duas poesías de D. Francesch Ubach y Vinyeta, tituladas *Lo vaxell dels emigrants* y *La restauració de Ripoll*, foren llegidas respectivament per los Srs. D. Francisco Flòs y D. Simon Alsina; D. Joseph M.ª Vidal y Pomar llegí sa poesía *Sospirs d' amor*, y D. Francesch Carreras y Candi alguns fragments de son treball en prosa *Argentona històrica*, que li valgué lo premi ofert en los Jochs Florals per nostre «Centre». Altre senyor soci premiat fou lo canonge Dr. Ribas y Quintana per un conciençut treball en prosa del qual no pogué llegirsen cap fragment donada sa extensió.

Tots los treballs foren saludats ab grans aclamacions, y sos autors calurosament felicitats. Lo Sr. Pedrals, qui presidía la festa, doná las gracias á la concurrencia tot inculcant nova ardor an els socis premiats á fí de que perseverassen guanyant nous llorers, y felicitantlos per los ja obtinguts.

Los socis del «Clup Alpin Français» invitats al acte, no pogueren assistirhi per haver perllongat llur retorn de Mallorca.

Gracias al poch acert ab què 's procehí, habilitant los claustres de nostra Santa Esglesia Catedral per taller de elaboracio de las pedras del frontispici, han sigut destruidas las llosas sepulcrals de distintas èpocas que 'ls empavimentavan, pertanyents la major part á las associacions gremials y algunas á la noblesa catalana.

Ab aqueixa destrucció lo claustre ha perdut molt de son peculiar aspecte; aquellas llosas recordavan al qui distret se passejava abans d' entrar á missa quant poch duran los goigs d' aquesta vida, com també recordavan en llurs inscripcions y caráctes de lletra totas las generacions del XIVEN segle encá.

Sembla mentida que passe axò en la nostra ciutat y en una corporació que, per lo que representa, té d' esser instruida y no faltada de gust artístich.

Pregam al cabiscol Catedral que tinga millor acuydament al fer los nous altars; y citarèm com á exemple lo de la Soberana Verge de Montserrat, tret de modelos de mal gust y estranys á nostra terra. Y encara que nosaltres som los primers en proclamar la llibertat d' estil de una obra, se comprèn en una de començada de nou, emperò may en una agregació ó reforma, á fi de no perjudicar l' armonía del conjunt, cosa que may tenen en compte nostres arquitectes.

Ab lo títol de «Catalanescas» havem rebut del conegut musich don Lluis Millet, una colecció de cants originals, inspirats en la nostra musica popular catalana.

Tots ells senten verament lo gust de la terra, y estan escrits ab correcció intatxable.

Molt nos agrada que 's treballe lo diví art de la manera com ho fa lo Sr. Millet; y no dubtam que si axí ho fessen tots los amants de la musica de nostre país, no tardariem gayre en colocarla en el lloch preferent que de dret li pertoca sobre tantas altras.

Rebi, donchs, lo Sr. Millet nostra enhorabona; y procure, alentat en l' amor que tots sentim per Catalunya, prosseguir en lo camí empres ab tant lluhiment.

Una de las esglesias susceptibles de moltas reformas, que la millorarian notablement, és Sta. Maria de la Mar: aquesta esglesia, hermos exemplar gòtich, lluhiria extraordinariament si s' executassen las obras necessarias pera sa complerta restauració.

Pera que aquesta fos complerta, convindria que 's millorás son interior y son exterior; lo qual crehem molt dificil, perque sabem que á més d'obstacles tradicionals, se n'hi afegeixen de pecuniaris.

Apesar de tot, nosaltres, portats del bon desitj de que 's millore l' estat de dita esglesia, dirèm lo que'ns apar respecte á la mateixa. En lo interior, convindria que's descobrissen las capellas que estan cegadas, dexant netas totas las arcadas, lo mateix que las columnas, á fi de que 's vegés la pedra picada: posar vidrieras á las capellas, y cambiar en lo possible los altars que's diferencien del estil de la esglesia per altres més en armonia ab l' estil de la mateixa, especialment aquells que 's troben en pitjor estat.

L' altar major, ab tot y ésser molt rich y grandios, trobam que guanyaria molt si la esglesia tingués un altar esbelt y elegant com l' altar gòtich de la catedral.

En quant al exterior, la reforma projectada del interior de Barcelona crehem ha de millorarlo molt, ja que, segons se consigna en lo dit projecte, li tocaria romandre á Sta. Maria en lo centre de una gran plaça, y llavors potser s' imposaria la desaparició de las barracas que la circuheixen. Ab axò sol ja guanyaria en gran manera, y sa perspectiva seria molta.

També deuria desaparèxer la galería que conduheix á la tribuna, la qual sembla que hi sobra actualment, com aximateix podria acabarse l' ábside.

Lo més dificil, en tot cas, seria l'enderrocament del angle del carrer de Sombrerers contiguu al ábside; ab lo qual, desaparexent la capella de Ntra. Sra. del Roser y deixant

l' ábside enterament llis, seria complerta la reforma de Sta. María.

La Molt Ilustre Obra láica que la administra, havia fet, ab molt bon acert, algunas reformas per l' estil de las indicadas, y es llástima que ab major activitat no 's vegen continuadas.

Baix lo punt de vista artístich y arqueològich, sens dupte, que aquest temple milloraria molt, y aleshores si que 's podria acomparar ab las més avinents catedrals gòtigas de casa y del extranger.

Segons noticias, dintre poch se publicará la segona edició de la «Ortografía catalana» del Sr. Ferrer y Carrió, la qual sabem que será notablement reformada y ampliada, tenint per base lo conexement històrich de nostra llengua.

En lo mes de Març prop passat foren transladadas al Museu arqueològich de Vich duas pedres miliarias, probablement del temps de la República romana, las quals ensemps ab algun altre fragment, reçaga de aquella esplendorosa època, trobavense soterradas primerament dintre 'l molí de *Las Canas*. Está situat lo dit molí á poca distancia de Ayguafreda, á la falda de un torrent desembocant al Congost, entremig de la vía férrea y de la carretera que hi passa tocant, encara que uns cinch metres més alta. Semblant troballa ha esperonat alguns respectables individuus de la Real Academia de la Historia á examinarne un altre exemplar que hà en Santa Eularia de Ronsanes, dintre la masia Vendrell, lo qual apar que ha ajudat á resoldre algun fort dupte promogut per los anteriorment trobats en *Las Canas*. Be valdria la pena que tals testimonis y recorts històrichs fossen degudament recullits y estudiats, preservantlos de qualsevol profanació.

Lo Centre Excursionista de Catalunya sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* de son Butlletí, dexant entegra la responsabilitat dels treballs firmats als respectius autors.

Tipolitografía d' Henrich y C.ª, en comandita
Successors de N. Ramírez y C.ª — Barcelona.